
Txillardegi eta Martin Ugalderen arteko gutunak (1961-1969)

*

JOAN MARI TORREALDAI

*

xillardegi eta Martin Ugaldek elkarri idatziriko 34 gutun argitara ematen ditugu Txillardegiri eskainitako zenbaki honetan.

Alde askotatik dute interesa gutun hauek.

Direnenak direlako, Txillardegi eta Martin ez baitira edonor Euskal Herriko XX. mendeko azken menderdi honetako historian eta kulturari. Hori bateko. Bestetik, bi exilio motatakoak dira biak, ETAKoa eta PNVkoa, Europa-koa eta Ameriketakoa. Gutun hauen garaian Txillardegi Paris, Angelu, Brusela, Waterloo hirietan bizi izan da. Martin Ugalde, berriz, Ipar Ameriketako Evanston-en kazetaritza ikasten aurrena, eta gero Ertamerikako Caracasen. Eta hirugarrenik, exilioak bakarrik ez ditu batzen Jose Luis eta Martin, beste ezaugarri askok ere bai: idazleak dira biak, kritikoak, intelektualak, abertzaleak, euskaltzaleak, eta bere jaioterrira lanera itzultzeko erabakia hartu dute biek.

Ez dute harremana hasi elkar ezagutzen dutelako, elkar ezagutzeko baizik. Elkarren berri badute, urrutikoa, aditzezkoa, baina ez dute fisikoki elkar ezagutzen.

Horregatik guztiatik dira inportanteak gutun hauek, bai, baina baita ere beren edukiagatik: oso mami-tsuak dira, adiskidetsuak baina gordinak, informazioz, as-

● Joan Mari Torrealdai Soziologian doktorea eta Kazetaritza

moz eta balorazioz bete-beteak. Agerian gelditzen da, gutun hauetan, zer-nolakoak diren berez bata eta bestea, zer amesten duten, zer kezkatzen dituen, zer pentsatzen duten eta zertan ari diren jo eta ke.

Kronologikoki, 60ko hamarkadan kokatzen dira gutun guztiak. Lehenengoa 1961koa da eta azkena 1969koa. 60ko hamarkada osoa hartzen dute, eta zertan azpimarraturik ez da hamarkada honen garrantziaren handia euskal politikan, euskal kulturaren: abertzaletasun klasikoaren eta berriaren arteko tentsioak, ETaren hastapen urteak eta hausturak, euskal kulturaren susperraldia barruan, euskarra batuaren abiapuntua eta sozialtzea.

Esan bezala, mila dira gutunetan barrena aurki ditzakezun gaiak, ikuspegiak, aipamenak, erreferentziak. Luzeegi joko liguke guztien zerrenda egiteak. Interesgarriago iruditu zait lerro nagusi batzuk seinalatzea eta, zenbait kasutan, zeharbidezko informazioz osatzea gutunetako zenbait pasarte.

Euskaraz idatzi, erdaraz idatzi

Martin Ugalde Caracasko exilioan egin zen idazle: idazle venezuelarra eta idazle euskalduna, euskaraz eta erdaraz, bietara idatzi baitzuen.

Iltzalleak lana euskaraz idatzi duelako txalo joz hasten da Txillardegiren lehen gutuna. Eta gutun berean gaztelaniaz idaztea espainolismotzat hartzen du. Martinek ez du berdin pentsatzen.

Euskaraz eta erdaraz idaztearen gaia lehenengo gutunean aurkitu dugu, eta azkenekoan ere aurkituko dugu. Bidean ere bai makina bat aldiz.

Gai honetan Martin eta Jose Luis ez datoz bat. Bi ikuskera, bi temperamentu, bi jarrera.

Martinek bere obra, *Iltzalleak*, euskaraz idatzi duelako Txillardegik diotsa: «Orixe da abertzale jokatzeari. Gañerakoa, erderaz idaztea alegia, 'españolismo' egitea da».

Eta Martinek erantzuten dio: «...ez det uste erderaz egitea 'españolismoa' danik erderaz egiteagaitik bakarrik».

Hizkuntzaz gainera gaia eta asmoa ere kontuan hartu behar direla erantzuten dio Martinek.

Etengabeko polemika baten hasiera besterik ez da hau.

Bederatzi urte pasa eta gero ere, bakoitzak bereari eusten dio tinko. Txillardegik, Waterlootik 1969ko urtarilaren 19an Martin ez den beste edozein haserretzeko moduko hitzak esaten dizkio:

Ez dut zalantzan jartzen asmo onez idazten duzula erdaraz zure idatziaren parte bat. Nik ez dut ontzat ematen, zer nahi duzu... Zuk ERDERAZKO literatura aberasten duzu... Gure zapaltzaillen hizkuntza lantzen eta azkartzen duzu... Uste duzu hori euskaldunentzako eredia danik? Gure eginbeharra EUSKERAZ idaztea da... ZUK EUSKERA HUTSEZ IDATZI BEHAR DUZU, nere ustez.

Caracastik erantzuten dio Martin Ugaldek, otsailaren 11n, Euskal Herrira itzuli baino hilabete batzuk lehentxeago, zera esanez, arazoa ez dela horren sinplea eta konponerraza, egoera soziolinguistikoa ere kontuan eduki behar dela, berarentzat, gainera, bizibidea dela erdaraz idaztea. Helburu bera bide diferentetatik lor daitekeela gogoratzen du Martinek. Eta honela bukatzen:

Euskeraz idatzi bear det, noski, eta egingo det aurrera orain baiño maizago, baiña ez degu aztu bear erderaren bideak orain arte kalte aundiak ekarri dizkigun bezela bear diran neurrian ibilita gure erriaren eta euskeraren aldeko lanak egin lezazkela.

*K*ultura, politikaren aurretik

Txillardegi eta Martin Ugalde, urte horietan biak dabilta politikan eta biak kulturaren. Eta biak datoz bat politikaren aurretik kultura lehenestean. Kultura edo hizkuntza.

Bi polemika inportante izan zituen urte haietan Martin Ugaldek, alderdi barruan eta alderdikoekin, eta bietan Txillardegik Martini jotzen dio txalo.

Lehen polemika sonatua Martin Ugalderen eta Manuel Irujoren artean izan zen, *Alderdi*-n, PNVko aldizkari

ofizialean. 1964ko urri-azaroko zenbakian hasi eta 1965eko irail-urriko zenbakian amaitu zen. «Euzkadi, ¿a dónde va?» izenarekin aritu izan ziren Martin Ugalde eta Manuel Irujo polemikan. Borroka kulturalaren lehentasuna, bestea ukatu gabe, defenditzen zuen Martinek. Eta Irujok zioen frankismoa borrokatzera jo behar dela, eta gero gerokoak. Txillardegi Ugalderekin dago.

Txillardegi Ugalderekin bat dator, bigarren polemikan ere, sonatuagoa hau. 1965eko apirilean Martin Ugaldek *Tierra Vasca* exilioko aldizkarian argitaratu zuen «El euskera se muere, irremediabilmente» artikulua beste 15 artikulua ekarri zituen atzetik, horien artean Luis Las Herasena. Artikulu horietan garbi agertzen dira naziogintzan hizkuntzari, euskarari, abertzaletasun klasikoak eman dizkion bi egitekoak: bata erdi-erdikoa, oinarrizkoa, Martin Ugaldek aitortzen ziona; eta bestea, Luis Las Herasena: euskara osagai bat da, bat gehiago gehienez ere.

Txillardegik berak ere esku hartzen du polemika honetan, *Tierra Vasca*-n 1965eko irailean argitaratutako «Luis Las Heras'i erantzunez» artikuluan, Las Herasek zapaltzaileen hizkuntza goraiatzeko duela salatzeke eta bere tesia azaltzeko: «españeraren eta frantseseraren azken aztarnak ere ARRAS ERAUZI behar dira, euskera Euzkadi'ko hizkuntza bakarra bihurtuz».

Euskara gabe, Euskal Herririk ez

Las Heras Txillardegi eta Martin Ugalderen gutunetan sarri agertzen da, baina ez da Las Heras pertsona fisiko hura, baizik eta abertzale ez euskaltzalearen ordezkaria, nolabait esan. Behin eta berriz agertzen da, batez ere Txillardegiren aldetik, ea zer den euskara ez dakien «abertzalea». Koherentzia minimoak eskatzen du abertzaleak euskara ikastea, eta adibideak ematen ditu: Sabino Arana, Krutwig, Lizardi, Aresti.

Pasarte ugari dago elkarren antzekoa, baina pare bat aukeratuko dut. Txillardegik zera idazten du 1965eko azaroan:

«Abertzale» hitzak, nere ustez, sentidu berezia du: abertzale danak Euskal Herria bizi izatea nahi du; eta hontarako Euzkadi'ko erresuma sortzea nahi du. Abertzaleak EUSKAL HERRIA MAITE DU, EUSKALDUN HERRIA...

Las Heras'ek ez du Euskal Herria maite. Euskal Herria bost ajola zaio. Nola nahi duzu horrek «abertzale» izena hartzea? Ezin! Jesukristo bost ajola zaion pertsonak, nola merezi dezake «kristau» izena? Zeren-eta dudarik ez dago: euskerarik gabe ez dago Euskal Herririk...

Las Heras gure etsaia dan ezkerero, kaltegarri iruditzen zait berarekin konpondu nahiean bigunkeritan ibiltzea. Las Heras Euskal Herriaren etsaia da.

Kontudentzia horretatik urruti dago Martin Ugalde. Bera ez dela nor Las Heras deskalifikatzeko, dio. Eta, gainera, ahalak eta nahiak bereizten ditu Martinek, ez baitu uste Euskal Herria jada euskaldun hutsa izan daitekeenik:

Nik nere erriarentzat onena eta euskalduna eta euskotarra naiz. Euskaldun uts egingo degulako usterik banu, ori al izaterik badagoalako usterik banu, ori izango litzake nere jo-muga, baiña nik gauzak ikusten ditudan bezela, gure erria onezkero iru izkuntzeko erria izango da; eta badakizu nere jo-muga zer dan gaur: erria al degun neurrian euskaldundu eta kulturatu, eta euskeraz egiten ez dutenei gutxienez bigarren izkuntza bezela euskera sartu.

Abertzaleen batasuna

Hasteko, nor da abertzale? Txillardegik garbi du: abertzaleak euskaltzale behar du, abertzale izeneko asko ez dira abertzale, altuenean ere karlista. Edo «euzkadiano», «norteño», «euzkotar».

Martin Ugaldek ez du horren garbi. Martinentzat ere abertzale osoa Txillardegiren euskaltzale hori da, baina uste du abertzale izateko era diferenteak daudela, moduak, sentsibilitateak.

Batarentzat zein bestearentzat, bistan da, abertzaletasunaren definizio hauek ez dira ideologiko-metafisikoak, baizik eta estrategia politiko baten harira datozenak, prak-

tikoak. Zerikusi zuzena dute kontzeptu hauek markatu nahi den bidearekin, planteatu behar den strategiarekin.

Txillardegik Frente Nazionala aldarrikatzen du, alderdi abertzaleen batasuna. Eta zehaztu ere egiten du: PNV, Enbata eta ETA. Eta urtebete beranduago: kristau demokrata abertzaleak (PNV), sozialistak («geu, ETako gehienak»), komunistak (komunista abertzaleak, Krutwigen estilokoak, esate baterako).

Abertzaleen batasun horren premia etsaiak markatzen du, ezkerretik eta eskubitik Euskal Herria hil nahita dabiltzan espainolak. Zer egin horiei aurre egiteko?: «Abertzaleok bat egin, nere ustez. Nola bat? Herri guzietan egin dan bezela: Abertzale-Alkartasun bat sortuz, abertzale diran guziek osatua».

33 urte beranduago gertatuko denarekin badu Txillardegiren orduko «utopiak» zerikusirik, ezta? *Branka* aldizkarian «Frente nacional vasco o frente de clases» bezala formulatu zuen abertzaleen elkartasun hori.

Martin Ugalde ez dago «osoro» Txillardegirekin. Eta pak erre barik bete egin behar direla uste du, eta sozialistak barne sartu behar direla prozesu honetan, Baionako Paktua errespetatu egin behar dela, alegia. Alderdi Sozialistak egon behar du, baina ETAk ere bai, Martin Ugalderen ustetan, Eusko Jaurlaritzza «zaharrari» indar berria erantsi behar zaiola.

Gai hauen planteoan bete-bete dabiltzanerako, jada egona zen Martin Ugalde, Ameriketatik espreski horretara etorrita, Txillardegi eta ETako sortzaile taldearekin Iparraldean, 1964an, Alderdiaren eta ETaren artean handituz zihoan tartea txikitu nahita.

Aldizkari berri bat behar

Aldizkari berri baten premia azpimarratu eta aldarrikatzean ere bat datoz biak, baina ez dute kointziditzen lerro editorialean. Txillardegik abertzaleen artean osatua nahi luke, eta halaxe egiten du *Branka*, 1966an. Martin Ugaldek zabaletik jokatu nahi du. Euskal Herrira itzultzean, saiatu

ere egin zen, diseinu bat prestatu eta landu zuen, Donostia-ko Diputaziotik edo eskatuta, baina Alderdiak tranpatzat hartu zuen, eta bertan behera utzi zuen Martinek.

1965eko abuztuan «euskaldun abertzaleon kasetak» bat egin nahia azaltzen dio Martini Txillardegik. Handik 18 egunetara erantzuten dio Martinek bere aspaldiko asmoaren berri emanez. Aldizkari zabal-zabal bat nahi luke berak, ez abertzaleena bakarrik:

Euskotar guziak alkarri itz egiteko bide bat sortu, aldizkari bat; *baiña ez abertzaleentzat bakarrik, danontzat baizik*; nor gero?; nor nai, karlista, frankotar, nor nai, euskotarra izan ezkerro, eta euskotarren bideak aztertzekotan; gure errian bizi diran kanpotarrak ere bai.

Txillardegik «praktikoagoa» izan nahi du, abertzaleen artekoa bakarrik egin eta ametsak alde batera utzi, eta ez da ahaztu behar abertzale izeneko ez direla abertzale, Luis Las Heras, kasurako:

Luis Las Heras, esate baterako, gure etsaia da; eta honekin batasunik ez dago abertzaletasunean. «Batasun»-mota batzuk, abertzaletasunaren heriotzaren *gaiñetik* pasatzen dira.

Txillardegik proposatzen duen aldizkaria «abertzale» eta «aurrerazale» izango da.

Euskal Herrian bizi, horra bidea

Euskal Herrira itzultzea, gutun hauetan, ez da hipotesi bat, baizik eta erabaki konpartitu bat. Elkar animatuz eta elkarri txalo joz dihardute behin baino gehiagotan.

Euskal exiliatuaren itzulera hori, ikusten denez, ez da ebidentzia bat. Txillardegik bere buruari eta Martini egiten dio galdera Bruselatik 1965eko abuztuan, ea zenbatek itzuli nahi duten egiaz eta benetan Euskal Herrira. Badira ahalik eta lasterren Euskal Herrira itzuli nahi dutenak, bera esaterako: «Nik neuk garbi esaten dizut: gauzak aldatu bezin laister han nago. Eta Lapurdi aldera, aldatu aurretik ere bai». Badira beste batzuk ia galdutzat eman behar di-

renak. Eta, noski, galduak eta amerikartuak ere bai maki-na bat, milaka, dio Txillardegik. Eta galdera: «Zer egin ge-nezake danak behintzat ez galtzeko?».

Itzuliko direnez eta exilioan integratu direnez pesi-mista da Martin Ugalde. Euskal Herrira itzultzeko gogo gutxi ikusten du bere inguruan, jendeak sustraiak bertan bota ditu jada, denbora gure kontra doa; esan bai, ehune-ko laurogeita hamarrak esango omen du itzuliko dela, baina ehuneko 40tik gora ez direla izango *de facto*.

Denak ez galtzeko zer egin?, horra bigarren arazoa. Eusko Etxeak indartzea proposatzen du Martin Ugaldek, baina konfiantzarik gabe, euskal exilioko jendearen bai-tan ez baitu batasunik eta itxaropenik ikusten.

Ingurua, horrela. Baina beraiek itzultzeko erabakiari eutsiz, eta 1967an jada urratsak eginez. Komentzimendu bera bizi dute biek: barruan bakarrik egin liteke lana. «Po-litique de présence» esaten omen zion Txillardegiri Xarri-tonek aspaldi: Euskal Herrian bizi, horra bidea, Txillarde-giren itzulpenean.

1967ko apirilean Waterlootik maiuskula eta guzti da-tor Txillardegi:

Euskal Herri'ra ahalik eta laisterrenik itzultzen saiatu be-harko genuke, nere ustez (gure ahalean dan neurrian, ja-kiña). Zuk, Martin, gaur, eta bihar areago, Euskal He-rria'n duzu leku egokia, ez Caracas'en; eta nik Euskal He-rria'n, eta ez Brussel'en.

... arnas-aldi hau kanpoan pasa ondoren, Euskal He-rri'ra itzuli behar dugu; nunbait gure eginkizunak fruitu bat eman baldin badezake, han baita, Euzkadi'ri buruz, Aberrian, euskaldunekin burrukan, euskaldunen zerbi-tzutan. Nere kezka nagusia, gero eta nabarmenkiago, hauxe da: NOIZ ITZULIKO? NOLA EGIN ITZULTZEKO?

Hurrengo gutunean Martin adiskideak gauza bera zioen Caracastik:

Bai noski, al degun laixterrena Euskal Herri'ra joan bear! Nik ori esaten nizun, gogoratzen bazera, alegia an egotea-rekin bakarrik geiago egiten zendutela beste edozer egin-kizunekin baño. Ni asi naiz bideak artzen... Emen dauz-kadanak uzten ditut, eta an ez dakit bizimodua nola ira-

baziko dedan; baiña ezin ditut nik umeak geiago erritik kanpora euki, ziaro emengo egingo zaizkit eta. Ondo diozu, an dago gure lan-tokia; nun nai, eta nola nai, baiña barrenen.

Handik hilabete eskasera, Txillardegik atzera idazten dio Martini: «Emazteak eta biok hau erabakita daukagu: haurrak Hegoaldera joango dira ikastera».

Ikusten da, beraz, zergatik eta zertarako itzuli diren: Euskal Herriarren alde jokatzera, eta seme-alabak Euskal Herrian integratzearren.

Sozialismoa, marxismoa, komunismoa, felipismoa

Garbi, ezin garbiago, ageri dira gutun hauetan urte haietako Txillardegiren kezak eta posizioak, ideologian eta politikan. Txillardegi ez da komunista, baina begi onez ikusten du Krutwig bat, honen komunismoak, abertzalea izanik, Espainiakoa desplazatu egingo lukeelako. «Iruditzen zait, halere, abertzale komunistak izatea on da la Euskal Herriarentzako: bazan garaia, Dolores Ibaruri-ren ordez Krutwig bat agertzeko gure herrian!». Eta noski, hauekin fronte abertzale bat posible da.

Marxismoaz baino marxismo-leninismoaz ari da Txillardegi behin eta berriz. Marxismo-leninismoa izan da berak eta bere lagunek (J.M. Agirre Bilbao, J.M. Benito del Valle, Xabier Imaz) ETA uzteko motiboa:

Marxista-leninista dalako utzi dugu ETA. Guk ez dugu ez onartzen eta ez nahi marxismo-leninismoa. Ez gera komunistak. Eta komunismoaren KONDAIRA pittin bat ezagutzen dugulako (eta ez liburu sagaratuak soillik!) esan dugu: «ez». Marxismoa azken zauria izan diteke gure herrian.

Baina abertzale izanez gero, marxismo-leninismoa ere ez du gaitzesten. Onartzen ez duena «txinatar» joera da.

Gutun hauetan marxismoaren aurkako arbuiaipen teorikorik ez da agertzen. «Horizontala» izatea salatzen dio

marxismoari, eta beraz abertzaletasuna hoztea edo/eta ukatzea, klasearen izenean. Txillardegik etengabe begien aurrean dauzkanak «felipistak» (FLP: Frente de Liberacion Popular) dira, J.R. Recalde, Pako Iturriotz eta beste.

Marxismoaren, are gehiago, marxismo-leninismoaren, eta areago felipismoaren eragina oso handitzat hartzen du barruan, intelektualen gain batez ere. Izen eta guzti aipatzen ditu Rikardo Arregi, Gabriel Aresti, Ibon Sarasola, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti.

Rikardo Arregi herrikidearekin Martin Ugaldek harreman handia du, gutunen bidez. Auzitan jartzen du Rikardo Arregiren marxismo-leninismoa Martinek. Txillardegik, ordea, ez du dudarik:

Rikardo felipismoan dago, eta bere pentsakera ez dut INUNDIK ERE onartzen, felipismoa onartzen ez dudan bezala. Marxista fanatiko bat egiña dago; eta gogorragoa ez bada, izakeraz biguña dalako da. Iturrioz eta horien menpean dago osotara: hau ba dakit ziur.

1967an idatzia dago hori. Urte berean Rikardo Arregik *Jakin*-en publikatzen ditu bere artikulu famatu haiek abertzaletasuna/sozialismoa edo euskaldun/fededun binomioez (ikus *Jakin* I, 24, 25 eta 26. zenbakiak). Artikulu horietako baten izenburua hau zen: «Sozialismoa modan dago». Bi zenbaki beranduago, 26. zenbakian, baina urte berean, 1967an, Txillardegik erantzun egiten dio, titulu esanguratsu honekin: «Marxismoa modan egon zan».

Urte hauetan, politikaren alorrean, sozialismo abertzale baten premia aldarrikatuz dabil Txillardegi. Sozialismo abertzalea, euskalduna eta «europatarra»:

Euzkadi'k, bestetan ere esan izan dizut, Alderdi Sozialista Abertzale bat behar du... Euskal Herriak Alderdi Sozialista bat behar du: teologia gorririk gabe, «dictadura del proletariado»rik gabe, Mao gabe, eta gerrillarik gabe. Euskal Herriak EUROPATAR sozialismo bat behar du, eta euskalduna.

Martin Ugalde alderdi sozialista abertzale baten premian bat dator Txillardegirekin, eta animatu egiten du: «Sozialismoa bai, seriozki badator. Eta etorriko dala ziur

nago. Zuk joka bearco dezu karta ori sakon. Gure erria orrelako alderdi baten bear gorrian dago!».

Eta mila kontu gehiago

Ardatz nagusi batzuen inguruan bospasei gai seinalatu ditugu aurreko lerrootan. Kuantitatiboki gehien agertzen diren puntuak direla esango nuke, garatuenak-edo. Kualitatiboki ere berauek izan dute tratamendurik konpartituena, oker ez banago.

Ikusi dugu zertan datozen bat eta zertan ez gure bi solaskideak. Akordioak eta desakordioak bistan daude maila ideologikoan, politikoan, estrategikoan eta taktikoan.

Bi testuinguru politiko desberdinetan (eta azpi-azpitik konfrontatuetan) daudela ere ikusten da gutunetan. Baina batez ere agerian gelditzen dena da, bi tenperamentu eta bi estilo desberdin direla. Txillardegiren odola eta zentzu agonikoaren parez pare, Martin Ugaldere «herriaren aldeko pazientzia» ageri da. Txillardegik zirt edo zart egitea proposatzen duenean, Martin Ugaldek nahiago du agian zeharbidea erabili.

Gutunen bidezko elkarrizketa honetan, aipatu ditugunez gainera, mila gai gehiago ere hortxe daude bizi-bizi, hala nola, liburuak argitara emateko dituzten zailtasunak, mezenas falta kanpoan eta barruan, gero Euskal Idazleen Elkarte izango zena, ETako zatiketak. Eta abar.

Esan dugu hasieran 34 gutun publikatzen ditugula. Elkari idatzi zizkioten guzti-guztiak al dira? Auskalo! Martin Ugaldere artxibategian aurkitu ditugunak dira. Baliteke paper artean besteren bat agertzea gerora.

Autoreak berak idatzi bezala jasoko ditu irakurleak, ezer kendu edo erantsi gabe. Hori bai, Martin Ugaldere gutunetan ortografia txukunketa batzuk egin ditugu, irakurterraztasunaren faboretan.

Eskerrik beroenak emanez amaitu nahi genuke sarreatxo hau. Martini, artxibategia irekitzearren, eta biei gutun hauek argitaratzeko eman diguten baimenagatik. Irakurleak eskertuko die! ♣

Txillardegik Martin Ugalderi
Parisen, 1961eko apirilaren 10ean

Agur:

Etzaitut ezagutzen, entzutez besterik.

Baiña gaur goizean eman didaten berri batek pozez bete nau. «Iltzailleak» zure liburuaren berri jakin dut, eta, luzatu gabe, eta irakurri aurretik ere, nere zorionik aundiena eta gartsuena bidali nai dizut.

Andoaindarra zerana banekien; eta euskalduna. Zerbait ere idatzia duzu; banekien, baiña... erderaz. Eta galdutzat zinduztan.

Berri zoragarria, beraz, liburuarena. Orixe da abertzale jokatzea. Gañerakoa, erderaz idaztea alegia, *españolismo* egitea da; naiz ta, zoritarrez, bearrezkoa izan batzutan.

Artu duzun gaia, azaldu didatenez (gerrako gauzak, eta euskera «goxoaz» azalduta), oso abertzalea, oso mamitsua, eta *alde guztieta* -tik egokia. Artzazu, beraz, nere txalorik beroena.

Ia, orain, nola eta noiz irakur dezakedan. Eta ia ere barrura nola elarazten dugun.

Goraintzi ere Andima'ri.

Adiskide berri bat naukazu.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Evanstonen, 1961eko ekainaren 14an

Aberkide jator ori, agur:

Andima'k zuzendu dit zure idazkia. Berandu xamar, nonbait itxas-ontziz bialdu zendun. Pozik artu det. Ezagutzen zintudan, itz eta idatziz bakarrik bada ere. Zure liburu ederra ere irakurri nuan. «Tierra Vasca»n ere ikusi zaitut egun oietan; egi gordin eta mardul batzuk esaten gañera. Ez gera ba ez-ezagunak. Gañera, ez al zera zu Donostiarra? Ingurukoak gera, beraz. Arren, zure lagun bezela ar nazu.

Bai, erderaz egin det nik orain arte geiena. Euskeraz egin dedana Caracas'eko «Eusko Gaztedi» eta «Euzkadi»n azaldu da, baiña beti «Erritar» izenordearekin egin det. Euskeraz egiteko zaletasun aundia daukat, baiña nik egin nai ditudan lanak or, alegia aberrian, egin nai ditut. Ezin idatzi nezake nik egunera edaten ez dedan izkuntzarekin. Beti ari naiz euskera erakusten (urte asko Caracas'en) eta ez degu gure etxean besterik erabiltzen, baiña egunero aberastan ez dan izkuntzak indar aundia galtzen du. Nik badakit nere kemenak noraño dijoazen euskeraz idazten. Orregatik, batetik nere indarrak euskeraz gutxi dirala dakidalako, bestetik, bertan bizitzen ez ditudan gauzak bear bezela nagusitzen ez ditudalako (ni izparrin-

gi eta asterokoetan idazten egiña naizela ez aztu), ez det geiago euskeraz idatzi. Nik egin nai nituan gauzak gezurrezkoak urtengo zitzaizkidan. Nik ezin det edozer gauza eta non nai idatzi. Orregatik nere idaz-gogoa Venezuela'n ase det orain arte, bertan bizi izan ditudan izkuntz eta gertakizun mamiekin. Eta nere ustez, euskotarren izatea azaltzeko biderik onena izandu da. Venezolarrek badakite ni euskotarra eta ez españarra naizela. Eta an bizi naizen ezkerro, bertako jende eta lurrarenganako maitetasuna eta eskerra azaldu dedala; ez nere izen berekian, euskotar baten izenean baizik. Euskera utsean egin izan banu, nere ustez, artificio lan itxusia urtengo zitzaidan eta ez nuan gure erriaren gogoa venezolarrei azalduko. Au da nere asmoa. Eta nere ustez gure erriko gogoa gañerakoei ez diegu bere itzetan bear aña erakusten. Beintzat oiek dira nere asmoak. Eta nola idatzi nuan ba «Itzalleak»? Ara, Caracas'en antolatu zan orain dala iru bat urte ipuin batzaldi bat. Kontu gutxi azalduko zirala, bai, eta bat idazteko eskatu zidaten, arren. Ala egin nuen. Egia esan, barren-barrendik urten zitzaidan. Gai bera or erabili nai det nik gero, oso sakona da eta. Baiña egin nuana ez da nik egin nai dedana. Nonbait besteak ere ni bezela zebiltzen, eta lenengo saria eman zidaten. Lendakari zanak emana det urrezko domiña ura, Caracas'en baizan. Geroz, Intza'k eskatu zidan beste gertakizun batzuekin liburutxo bat egiteko. Joakin'ek esan zizkidan batzuk, eta nere oroimen batzuk erantsi eta jantzi nituan beste lau ipuintxoak. Ez daukate nik nai nuken indarra, ez dira nik nai dedan bidean joan; baiña batez baiña ohea dala, ta or dijoaz. Emen dijoazkizu zuri eskeñiak.

Nere asmoa euskeraz (eta erderaz ere bai, zoritxarrez bear degu eta) or idaztea da, eta gure erriko gertakizun berezienak, gure erriari biotz dardarra sortu arazteko gaiak, erabiliaz.

Eta erriko euskera erabili nai nuke, nere gurasoek ulertu lezaketen euskera. Or dauzkat nik aita-amak, ia erderaz ez dakite eta euskerazko zerbait ematen diedanean irakurtzeko, ezin dutela esaten didate, euskera ori zaila omen dala eta. Nola piztuko da gure izkuntza bide orretatik? Euskera-garbitzalleen lana ederra da, ezin ba orren aurka joan. Nik pozik irakurtzen ditut bere lan apañak. Baiña, euskerak orren bear aundia badu ere, orrekin bakarrik ez da zuzper-tuko, ziur nago. Idazlariak jetxi bear degu erriaren buru neurritara (gaiak eta idaz-bideak) irakurtzeko gogoa sortu nai badegu. Batetik bear dituan (berri, abar) eta maiteko dituan (bere biotzera dijoazte-nak) gaiak eman bear dizkiogu, irakurtzeko gogoa sortuko badegu; eta bestetik izkuntza bi bideetan erretu bearrean gera; batetik itz-aberastasuna neurritu, graduak egin, beeko mailletik jakintsuraño, bigarren, itz-joskera neurritu era berean.

Ori da nere gogoa. Orregaitik alegindu naiz errex-bide oiek azkenengo lau kontu oieri ematen. Ez da, esan dizut lenago, nik nai nuana urten. Emendik ezin dira gauza oiek egin. Nik or erabiliko nuken asmoa: neurtu kaleko eta baserriko euskera, eta itz berekin gure erriko gogo-gogoa dauden (edesti, guda, erresistentzi) gaiak

erabili. Gure erriko literatura neurri orretan egiten ez degun bitartean ez ditugu bear ditugun asmoak eta ametsak sortuko.

Oiek dira nere asmoak. Uste gabe luzatu naiz. Eranegun izan nuan azkeneko azterketa, eta asti pixka bat bai daukat. Berriz asiko naiz datorren astean eta ez det beste iru illabeteen orrelako astirik izango. Baiña daukadan ezkerro, gauza oiek esan nai nizkizun, zure iritxia ezagutu nai nuke eta.

Bestetik, ez det uste erderaz egitea «españolismoa» danik erderaz egiteagaitik bakarrik. «Españolismo»aren neurria, nere ustez, ez dago izkuntzan, erabiltzen dan izkuntzan, baizik gaian eta asmoan. Kanpion'ek «españolismoa» egin zuala uste al dezu; eta Sabin'ek «españolismoa» egin zuala uste al dezu? Ez dakit gaur Kanpion'en idaztiak baiño euskalzaletasun geiago euskerazko idazlari askok sortuko duten. Zoritzarrez, euskotar erdeldun asko degu, bere buru eta biotzetara ere sartu bear degu. Bestetik, españarrerri ere itzegin bear degu. Ai! Baroja eta Unamuno'k, bere jakinduri eta trebetasun guziarekin euskotar bezela joka izan bazuten! Unamuno'k Euskadi eta ez España zala bere aberria esan izan bazuan Salamanca'n edo Buenos Aires'en edo Bilbo'n, eta bere liburu guzietan. Ni Ameriketatik begira ari naiz eta ikusten det emen egingo zuan aldia.

Artu zazu nere besarkada beroena, «Txillardegi». Denboratxoren bat daukazunean idatzi nai badidazu zure asmoak erakusten, asko poztuko naiz. Ez det bear bada bereala erantzuterik izango, lan gogorrean ari naiz orain eta, baiña noizpait erantzungo dizut. Bitartean agindu zazu, abertzale zintzo ori, ta lagun bezela artu nazazu.

Txillardegik Martin Ugalderei
Angelun, 1962ko azaroaren 10ean

Agur adiskide ori:

Mesede bat eskatzera natorkizu. Onek, egia esan, ez du konpon-tzen nere ixillaldia, nabarmenago jartzen baizik. Alere, emen nau-kazu eskean, euskaltzaleen arteko konfiantza osoak uts guziak gain-ditzen eta ahantzarazten dituen ustean.

Zure «Iltzailleak» oso istimatua da barruan, ikusten danez. Aste ontantxe beste ogei ale pasa ditugu, ixil-gordean noski. Eta, jakin dugunez, geiago eskatu dituzte an. Baiña ale guziak zabalduak ditu-gu, eta geiago bearko genituzke. Auek, egia esateko, doarik zabaldu ditugu, zabalkunde ona baitira. Zuk zeuk ikusi bear ondorengoak ere era ortara eman ditezkean. Beraz, beste ale batzuk igortzen bal-din ba dizkiguzu, bereala pasako dira barrura, eta irakurriko.

Arrakasta au ikusita ez dut uste zalantzarik dagoenik. Alde batetik ez gera geiegi euskeraz idazteko gogoia dugunok. Beste alde batetik euskeraz ezer gutxi dago, benetan irakurgarririk. Eta azkenik, gure

erri zorrigaitzo au, beti zanpatuta beti galtzaille izan arren, ez dute euskaldunek berek ezagutzen. Oso bereziki azken gerrako gertaerak, noski. Baiña, gaiñerantzean ere, zer? Nork dazki gure Euzkadi'ren zoritxar ezin-siñistuzkoak?

Alegin ontan, beraz, egiteko aundi bat dugula iruditzen zait. Eta nik, eta beste askok ere berdin, pena aundia artuko genuke, zure «Iltzailleak» euskal liburu bakarra geldituko ba litz.

Asmo ortan, irugarren liburuari eman diot nik asiera. Karlista-gerratean gertatuko da; eta orain naukazu, jo-ta-ke, irakurtzen eta az-tarkatzen ari. Ia negu ontantxe burutzen dudan. Zure bigarrena abian ote? Baldinba!!

Orko Alderdi'ko buru izendatu omen zaituzte. Zorionak! Euskal-tzalea eta gaztea: nundik nora ezin alkar-artuko? Berri onek poz aundi bat eman zidan. Alderdiaren gainbera geldikeri batetik dator. Zu buru jarrita, berriz, badakit (eta badakigu) gaztetasunez beterika-ko aize batek sendatuko dituela orko gaitzak. Biotza erdibiturik utzi digun Euzkadi'ren maitasunak nai-ta-naiez gaillendu bear du. Eta ari da, Jaungoikoari esker, gaillen agertzen. Bejondeigula!

Ez dakit geiegi ote dan zure berri noiz edo bein eskatzea. Itxaro-pen ontan uzten zaitut beñipein.

Besarkada batekin, agur t'erdi.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1963ko martxoaren 12an

Abertzale zintzo ori, agur:

Aspaldian nabil zuri erantzun nairik. Noizpait eldu zaio eskutitz oneri ere bere garaia. Parkatu lenago joan ez bada.

Garai artan esan nion Iñaki Endaia'ri, alegia orko Alderdi etxean lortuko zenutela bear zenitun «Iltzalleak». Esango al zizun garaiz. Eta lortuko al zenitun, nik nai bezela.

Nola nai ere emendik bertatik lortu ditut beste ogei ale, bai, eta Iñaki berari eman nizkion, berak zuregandu ditzan.

Nik egin al nezan besterik badezu, agindu.

Egi-egia esan, euskeraz idazteko gogo aundia daukat, baiña or bertan egon nai nuke. Ala ere, zerbaitxo bat egiña daukat, eta nik beñere ukutu ez dedan bide batean: antzerki lana. Eta ume kontu batzuk dauzkat eskuetan, ia noiz bukatzen ditudan. Antzerkiatiaz, oso-osorik bukatu baiño lenago ortan dakiten batzuen kritika batzuk entzun nai nituzke. Ale bat Monzon'eri bialtzeko asmoa daukat. Ba al dezu zuk beraren zuzenbiderik?

Asko pozten naiz zure irugarren liburua bidean dala jakin dedanean. Bear bada, onezkero bukatua izango dezu. Ala balitz, mesedez ale bat bialdu akidazu.

Besterik ez gaurkoz. Agindu nai dezunerako, eta besarkada bat.

Txillardegik Martin Ugalderi
Angelun, 1964ko azaroaren 23an

Agur Martin:

Berriz ere idatziko dizut luzeago. Dana dala, hemengo berri ematekotan natorkizu.

Dagoaneko ba dakizu gertatua: Frantzia'ko Gobernuak Euskal Herri'tik bota gaitu joan dan 17an; bihar bukatzen da epea. Abertzaletasunaren kontra jokatzeko, aisa konpontzen bide dira De Gaulle eta Franco, Frantzia eta Espaiña.

Morala oso ona dugu. Lau gera = laurok ETA-koak = Madariaga, Benito del Valle, Irigarai eta neu.

«Enbata»koek bereala egin zuten Biltzar Nagusia, eta gure alde jarri ziran. Berdin ere «Comité Basque de Défense» dalakoa, eta hemengo abertzale guziak: apezak eta beste. Azkeneko mementuan ere berdin Labéguerie; eta gaur bertan dute biltzarra deputatu, senadore eta kontseillari diran orok, gure kasoaz hitzegiteko. Pozgarri izan zaigu, benetan, hemengo euskaldunen laguntza hau.

Geroak esango.

Gora Euzkadi Askatuta!!!!

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1964ko abenduaren 3an

Lagun onak, agur:

Jakin nuan, bai, zurea artu aurretik, nola zebiltzaten; eta min artu nuan. Ala ere, gauzak konpontzeko bidean omen dijoazti, eta ala izan dedilla.

Atzo egon giñan Iñaki Endaia eta ni zuen arazoa emen azaltzeko eskutitz bat gertatzen. Gabean zuten batzarra alderdietakoekin eta ez dakit oraindik zer egin duten. Zerbait egingo al degu itxasoz onuntzkoek ere.

Bai, alde batekoak eta bestekoak berdintsuak dira. Danak gure bizkar gañean dauzkagu aspaldi. Nola bizkarretik jetxi arazi, ori da lana. Noizpait elduko al gera orretara ere.

Enbata'koen joera ona izan da, eta orrek asko poztu nau. Bai banekien Labegerie'ren diperentzietaz.

Zure emazte piñ eta beldurgeari eskumiñak eman akizkiozu; ez du, ez, orrek bera ikaratuko! Benetan, bere gogoia gelgarria iruditu zitzaidan.

Eta aztu gabe Madariaga, Benito del Valle ta Irigarai'ri ere nere asmorik bizenak erakutsi akizkiozu. Emen zerbait egin al badegu, agindu.

Ia ba urrungoak berri obeak diran; nola nai dala, abertzale bezela nere eskurik leialena artu zazute, arren, besarkada estu batekin.

Txillardegik Martin Ugalderei
Bruselan, 1965eko otsailaren 28an

Agur Martin adiskide:

Aspaldiko huntan alkarren berririk gabe. Eta izan da, bai, zer kontaturik!

Ba dakizu, noski, gure berri: Iparraldeko Euskal Herrian atera dan harrabotsaz. Ederra izan da, benetan.

Ez gu geuretzako, noski, Julen Madariaga Baiona-aldean dabil oraindik, izkutuan. Eneko eta ni biok Belgika'ko poliziara presentatu gera Otsaillaren 9an, hortik zehar ibilli ondoren. Nere emaztea eta haurrak Angelu'n daude beti, neregana etorri zai. Eneko'ren emaztea Donosti'ra joan zan, haurrarekin, bere amaren etxera. Horra hor orain arteko «balantzea».

Lana lortu dut joan dan astean, hemengo proiektu-bulego batean. Oraingoz, beraz, Belgika aldean geldituko naiz.

Iparraldean gauzak asko berotu dira. Enbata'ko Buruzagitza'ko laguna dan Kristian Etxaluze, ba dakizu, Iruñe'ko presondegian dago. Garate gure adiskidea ere hantxe dago, tiroka harrapatua.

«Iratxe»-taldeak bestetik, ETA'rekin bat egitea erabaki du; uste dut ba dakizula hau ere. Oso berri pozgarria izan da hau guretzat. «Iratxe» beraz, ETA da hemendik aurrera.

Hemen, honen urruti (zuek urrutiago, egia esateko) ezer gutxi egin diteke Euskal Herriaren zerbitzutan.

Idaztea pentsatu dut nik, ETA'z kanpo ere (Zutik'en eta horietan bai, noski). Eta euskeraz nahiko nuke idatzi ere.

Baiña, ba dakizu zer gertatu zaidan? Saiakera-bilduma bat idatzi dut joan dan urtean (hamabi saiakera edo entsegu), izenpuruz «Huntaz eta Hartaz». Eta zoritxarrez, hor dago liburua, Baiona'n, argitaratu zai. Zuk, idazle baitzera, ba dakizu alper idazte horrek nolako miña ematen duen...

Ezin diteke hor zerbait egin? Beharbada zuk bideren bat ikusten duzu milla alek 2500,00 NF balio dituzte (hau da: 30.000 peseta, gutxi gora behera). Nere ustez, sal liteke gero, eta baita zerbaitxo irabazi agian.

Nik dirua banu, neronek argitaratuko nuke; eta kitto. Argitara-bideren bat ikusten ahal duzu, hor nunbait? Edo diru-aurrerapena uzteko gertu dagoen «mezenas»en bat? Zerbait lortzen baduzu, poz haundi bat emango didazu.

Goraintzi horko nere adiskideei. Ia zure berririk ematen didazun ere. Ez dut itxaropena arras galdu nahi.

Besarkada bat.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1965eko apirilaren 2an

Lagun on ori, agur:

Barkatuko didazu, gizona, lenago ez idatzia. Brasil mugan, basoan, ibili naiz egun batzuk, eta dana atzeratua daukat.

Zure berriak artzeak poztu niñun. Ez, ordea, nun eta nola zauden jakiteak. Ondo egongo zera or, bear bada, baiña urruti eta bakarrik. Emazte eta umeak zurekin al dituzu? Or badira, zure emazteari eskumin beroenak eman akizkiozu.

Jakin nituan, bai, orko gertaera guziak. Esan nai aundikoak izan dira, eta orrek berea balio du. Ala ere, zu muga inguruan egoteak ere balio du. Eta Julen? Tira, danon onerako izan dedilla zuen arrixku-lan au, eta egin dezuten sakrifizio orrek merezi duan ondorena izan dezala. Lanean ari al zera orduan?

Iñaki Endaia aruntz joana degu. Aurrena Bilbo'ra joatekoa da, eta gero Londres'era joango ote dan. Aretxan bidez izaten nituan lenago zuen berri geienak.

Lengoan Kirru'rekin itz egin nuan, eta zure liburuatzaz itzegin genduan. Egia esateko, neroni ere alaxe nabil. Umeentzako ipui batzuekin liburutxo bat egin det, eta argitaltzeko biderik ez det oraindik arkitu. Lagun batek Itxaropena'n itzegingo zuala, baiña ez da ezer atera oraindik. Beste euskerazko antzerki bat ere emen daukat, bukatu berria, eta estenzilean egin bear ko det. Baiña euskaldunok ez daukagu erreztasun aundirik, ez! Egia orixe da. Nola nai ere, berriez itz egin bear det Kirru'rekin, eta zure liburuaren gaia aitatu ko diot.

«Mezenas» diozu? Ez dago gure artean, ez, kultura lanetan xoxik jarriko dunik. Badago gure errian idazten dunaren aurka barru-barruko zerbait. Unamuno'k dionez, euskotarrak kulturaren bildur omen gera, ortik kanpoko zerbait etorriko ote zaigun edo. Eta baliteke orrelako zerbait izatea. Alegia, gure erria zulatu eta zanpatu dutenak beti kulturaz, kanpo edo erdel-kulturaz jantzita etorri izan dira beti, bai, eta barrungo kultura lanarentzat ere alako gorroto antzeko zerbait or dago esna, eta erne, beti gertu.

Tira, Joxe Luis, zure berriak eman akizkidazu, eta zerbait zure alde egin al badet, agindu. Ar zazu gaurkoz besarkada estu bat.

Txillardegik Martin Ugalderei
Bruselan, 1965eko ekainaren 27an

Agur Martin adiskidea:

Aspaldidanik beti erantzutekotan, eta beti luzatu. Gaur arte! Barkaziorik ez dut. Baina halere barkatuko didazun itxaropena ez dut

galdu... Eta bart, «Tierra Vasca»ko zure artikulua irakurri; eta neure buruari esan nion: «Gaurtxe idatzi bear zioat».

Zurea hartu nuen. Momentu hartan, ongi gogoratzen naiz, idazleen katramillak kontatu genizkion alkarri: zuk ba dituzu gauza batzuk argitarakizun; eta neuk ere ba nuen orduan, lotan, nere «Huntaz eta Hartaz» saiakera-bilduma.

Neureari nagokiola, gauza aldatu egin da. Liburua egun hauetan agertuko da Baiona'n; eta, uler nazakezu, ikusteko irrikitzen ari naiz. Hirugarren «seme» bat, beti «seme» bat da... Ez da ala? Zai naukazu, beraz; baiña laister ikusteko itxaropenean oraingoan.

«Eta, nola egin zenuen?» —pentsatu dukezu dagoaneko—. Esan beharrik ez, nere egoera hunetan, eta igaro ditudan istilluetan, «moltsa tturrindua» neukan, eta ezin nezakean nik neuk ordaindu. Konponketa, hortaz, ez zait hortik etorri.

Baiña (aingeru begiraillea...) apez bat atera zait; eta berak eman-dako bahiturari esker egin dezaket argitarapena. Horrela beraz, «Huntaz eta Hartaz» liburuaren arazoa.

Orain jo-ta-ke nauzu lanean, nere laugarrena prestatzen: «Euzkadit'ik Euskal Herrira». Horregatik zure artikulua atzo irakurri nuen, poztu egin nintzan: horrela pentsatzen dugunok, ez gera burutik eginak. Eta hauxe da froga: zuk hor eta nik hemen, (eta C. Santamaria'k, edo F. Krutwig'ek, edo bestek), mogimendu eta leku diferentetan jokaturik ere, berdin deritzagula. Euskera gabe abertzaletasunak ez du sentidurik. Egia hau argi eta garbi esan behar da, esanaz «zahar» errejionalista eta español batzuk minduko badira ere.

Zuk «imperialismo euskérico» hitzak entzun dituzu; eta, zoritxarrez, nik neuk ere horrelakoak aditu ditut, oso «goian» gaiñera; eta bihotza erdibiturik ibilli naiz urte askotan Euzkadi'n, egia garbi ikusi arte. Bilbo'n nik ijeñerutza ikasten nuelarik, astakeria ikaragarriak adittu ditut era hortan; eta Paris'en ere gero, 1961-1962 etan, ez txikiagoak. Azkenerarte ez dut ulertu. Orain baietz uste dut: abertzale gutxi dago, eta karlista eta neo-karlista asko.

Guk Euskal Herriaren arazoa garbiago ikusten dugu gure aurrekoek baino. Bidezkoa da, arrazoin da hala izan dedin. Zeren-eta zaharrei esker baikera gure huntan. Ez da dudarik. Nik hau, agerian eta lagunartean, beti aitortu dut.

Baina euskerari buruz, gure aurrekoek, ia danek, Leizaola'gandik hasi eta beheraino, oso oso eskas jokatu dute. Ez dute antze-man Euskal Herriaren problema sustraiean. Ene ustez ez dago dudarik. Hitz batez, gutxi izan dira abertzale.

Ez dakit (nik ez baitut jasotzen «Alderdi») Irujo'k zer erantzun dizun. Bihotzez eskertuko nizuke jakiñaraztea, edo artikulua bidaltzea. Baiña ba liteke zentzugabekeria batzuk botatzea. Landaburu'ri berari ere gogorrak aditu baitizkiot nik; eta Landaburu ongi zan batez beste!

Ez duzu etsi behar. Ez dugu etsi behar.

Baiña ez dugu ere lasaikeriatan ibilli behar.

Gure Aberria geure begien aurrean hiltzen ari da, geure Aberria EUSKAL HERRIA baita. Biharko Euzkadi eta atzoko Nafarroa, ez dira gure Aberria, gure *erresuma* baizik. Gogor jokatu beharra dago, beraz. Zure artikulua bide hortan dago. Zorionak beraz.

Nere liburua (laugarrena) hizkuntzaren arazoaz izango da. Esan beharrik ez: Euzkadi'ren bidez Euskal Herria piztu. Horra izenpurua eta horra ere mamia. Gogorra izango da, eta soziologian eta istorian finkatua. Oso, guztiz, arrunt, beharrezkoa dala uste dut.

Bestean ere («Huntaz eta Hartaz» dalakoan) ba duzu ere, hortaz, saiakera gogor bat: «Euzkotarrak? Utikan!». Poztu egingo zaitu ere irakurtzeak.

Berriz arte. Agur t'erdi eta adiskideei goraintzi.

Txillardegik Martin Ugalderei
Bruselan, 1965eko abuztuaren 22an

Agur Martin:

Zorretan zu zaudela iruditzen zait; baiña gauza batzuk esan beharrezkoak ba ditut, eta huna hemen nerea.

«Tierra Vasca» irakurtzen dudan ezkerero, ba dakit zure artikulua-
ren ondoren sortu dan eztabaidaren berri. Esan beharrik ez: nere
ustez arrazoia zeuk duzu guztiz. Azkeneko alean Luis Las Heras'ena
irakurri dut, eta txundituta utzi nau: hori ere irakurri behar abertzale
(?) baten idazki batean! Argentina'ko nere adiskide batek hala es-
katurik, eskutitz labur bat bidali dut, Las Heras'en kontra, bistan
da. Eta F. Krutwig'ek ere ba dakit gauza bera egin duela, eta artikulua
luze eta egoki bat igorri duela. Beharrik!!!

Zer moduz? Lan haunditan ari?

Nere «Huntaz eta Hartaz» Baiona'ko moldiztegian dago, beti bat:
edozein egunetan agertzekotan, omen; baiña oraindik agertu gabe.
Asperten hasia naiz, noski: orain dala bi hillabete jarri behar zan
salgai!

Laugarrena abiatua dago. Lehenengo partea (bost kapitulu) gertu
dago. Eta bigarren eta hirugarren parteak, erdizka azterturik. «Ka-
raskan» ari nauzu lanean.

Baiña ba ditut kezka batzuk, barneko «arra»... Eta zure iritziak
ezagutu nahiko nituzke.

Lehenengoa ideia zabal bat baizik ez da: zer egin dezakegu kan-
poan bizi geran euskaldunok Euzkadi'ren alde?

Ba dago, nere ustez, lehenengo puntu nagusi bat: zenbatek du
hor, benetan eta bihotza eskuan Euzkadi'ra bihurtzeko asmorik?
Nik neuk garbi esaten dizut: gauzak aldatu bezin laister han nago.
Eta Lapurdi aldera, aldatu aurretik ere bai. Hau oso inportantea da:
atzera egiteko asmorik ere ez duten euskaldunen artean, beste giro
bat sortzen da. Ia-ia galduak dirala esango nizuke (hau soziologoek
diote ere). Horien artean, zer?

Ba dira besteak: ahalik-eta laisterrenik Euskadi'ra itzultzeko deliberoa edo erabakia zinki hartua dutenak, diru-kontuaren koska kontutan harturik ere. Zenbatsu dira hor honelakoak?

Izugarría da pentsatzea zenbat eta zenbat euskaldun, millaka, galtzen eta amerikartartzen diran horko aldean! Zer egin genezake danak behintzat ez galtzeko?

Baiña ba dut gaur beste ideia bat, hori baiño konkretoagoa eta hau da: euskaldun abertzaleok ez dugu gaur «Gernika» bat, ez dugu «Yakintza» bat, ez dugu euskaldun abertzaleon kaseteta.

Bretoiñek ba dituzte batzuk: «Ar Vro», «Al Liam», eta abar. Guk ezer ez.

Ba genuen lehen «Gernika». Ezin diteke hau berriz piztu? Edo kera hortako beste bat?

Ni gertu nago (euskaldun intelektual batzuekin hartu-emanetan jarri ondoren, huni buruz) bultzatzeko eta eginkizuna nere gain hartzeko. Hauxe esan nion Landaburu'ri ere behin eta berriz Paris'en egon nintzanean; baiña gure asmoak ez ziran behin ere maitu.

Diru-kontua: horra koxka. Nola ikusten duzu zuk hau? Nola eta non argitara, eta nola heda: ez da eragozpen larririk. Hori lasai konponduko nuke: gertu dagoen jendea ba nuke. Baiña, dirua?

Ba dugu beste problema bat ere, eta alperrik da ez-ikusia egitea: Alderdi'ko batzuk ez dute ezer jakin nahiko etarrok tartean baldin bagabiltza. Hunelako kaskagorak, nik uste, gero eta gutxiago izango dira; eta ni, behintzat, lasai uzten naute. Baiña problema bat dago. Nola uste duzu zuk problema hori txikitu litekeala?

Erdia baiño gehiago euskeraz izango litzake; eta hiru hizkuntzetan, ez «vasco-español» berriz ere...). Nere ustez kulturaz eta Euzkadi'ko politikaz hitzgingo litzake, askatasun osoan (abertzaletasunaren barrenean). Euskerari buruz, komeni izango litzake, nere ustez, batasunik haundienean idaztea. Eta hillabetean behin agertzea komeniko litzake.

Hau guzia, ongi dakit, dirurik ez izan ezkerro, amets hutsa da. Ba dakit.

Baiña gure problema kulturazkoa da funtsean; nahiz (noski!) oraingoz politikoa izan, askatasunik gabe ezin bailiteke fitsik egin Euskal Herriaren alde.

Ez dugu Unibersidade bat. Ez dugu ezta euskaldun jakintzazko-albizkari bat ere! Abertzale geranok ez dugu alkar-hizketarik!! Gorrak gera alkarrekiko, eta gure problemaren kulturazko (eta hizkuntzazko!) arazoa, honela uzten dugu: haizean, Jaungoikoaren eskuetan...

Ez dakit zer egingo dugun. Dirurik agertzen ez bada, ezer ez. Ez dago hortik «mezenas»en bat-edo? Bere izenean egingo dugu dana! Euskal Herrian aberats asko..., omen dago! Hizkuntzaren alde behintzat ez dira txirotuko, alajaiñetan!

Horra hor asmoa.

Zure iritziak, eta zure laguntza, bihotzez estimatuko nituzke.

Bestetik ere hau pentsatu behar dugu: bakoitzak ahal duena egin behar duela. Eta nik, eta zerorrek, hau egin dezakegu, urruti bizirik ere. Eta ez besterik!

Goraintzi eta besarkada bat.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1965eko irailaren 9an

Aberkide zintzo eta lagun on ori, agur:

Bai, artu nituan zureak garaiz. Barkatu, baiña aurrenekoa artu berrian urten nintzan oporretan kanpora, eta azkenekoa artu berri-berria det. Ondo zerate etxean, noski, eta pozten naiz.

Lanean ari zera, beraz! Egiten dana urtetzen da. Egiten ez danik ez! Batzuk izketan ari dira, eta txorakeriak esaten maiz: guk egin dezagun lan, geok indartzeko besterik ez bada ere. «Huntaz eta Hartaz» aterako da. Gañentzekoak, asmoak eta naiak alegia, orren ziur eta laixter urtengo balira! Zenbat eta zarrago, pazientzi geiago bear dedala diot neretzat. Mundu zailla da au, Joxe Luis, eta gauzak egi-tea asko kostatzen da. Aizea botatzea, eta arpa jotzea, ez; baiña pus-kak osatu eta berriak egin, bai! Eta guk makiña bat lan bai gure aurrean! Odola ere bear degu, eta zaiñak ere bai; baiña pazientzia ere bai, alkarrekin eta erriaren onerako eta gora-bidean biziko bagera. Entzun dezu Las Heras'en txistua? Orrelako pranko badago gure errian! Eta gure izan, eta guk berarekin eta berarentzako bizi nai. Baiña miñari eutsi bearko diogu! Ez daukagu aurrean lan errezik, ez! Eta zuk badakizu ori iñork baño obeto, eta zure emazteak ere bai; eta zure umeak ere onezkero ikasten asiak izango dituzute.

Goazen zure kezketara.

Emen bizi geran zenbat euskotar bere errira biurtuko dan? Ara, erritik urten giñanean (ez da oraintxe!; nere aita gizarajoak 26 daramazki Franco erori zai, emen!) astebeterako urten giñan; Ameriketara etorri giñanean, bi edo iru urterako; orain, izardiak eta semeak emen bota eta gero, eunetik amarrek esango dizuete emen, osorik, geratzekoak dirala, orretara ausartzen baitira; baiña eunetik irurogei geratuko zaizkizu; ori da nere ustea. Zoritxarrez. Eta zenbat eta beranduago gauzak gure bidean konpondu, okerrago. Pesimista bezela naukate emen gai oietzaz. Naiago nuke oker banengo! Zer egin? Gure Eusko-Etxea'k indartu; baiña orretarako bear genituzken gauzak: batasuna, itxaropena. Bata exkax, eta pusketan fedia galtzen ere asiak gera; eta bestea, berriz, itzak ezin lezake sortu, geiegi esanak baiditugu, eta aldaketarik ez da oraindik ikusten.

Ez, ez degu erremedio errezik aurrean, Joxe Luis.

Aurreak erakusten dio atzeari nola dantzatu, gure esaera zarrak jakintsu dion bezela, eta emengo etorrera (euskotarrena alegia) Euz-

kadi'n, barruan, gertatzen danaren esku dago; eta zenbat eta lenago gertatu, euskotar geiago etxeruntz.

Eta bestea.

Bai, izparringi edo beste aldizkari baten bearra badaukagu. Batez ere alkar non ikusi eta itzegin bear degu; baiña garbi eta asarrerik gabe eta alkarri jakin arazteko bide bat.

Bata diru kontua da, arrazoi dezu; izparringi eta aldizkari geiegi ditugu, eta onik ez. Geiegi bear bada ez, baiña txar geiegi, alegia. Eta izan genezaken dirua bidetxur oietatik dijoakizu, me-me, iñor busti gabeko ura gain bera; eta jendea blai bustitzeko ura bear genduke nolabait. Nola? Ez da gai berria! Bestetik, zuk diozuna garrantzi aundiko deritzat: konfiantza. Komunikazio lanetan, badakizu, garrantzi aundia du nork esaten duan; gu puskatuta gauden bezela, nola danon konfiantzako ao berria sortu? Nere ustez barrutik urten bear du gure etorrera guziak, gure berri-bide guziak; ez baidago ain gastatua, eta lan onetarako ere barruko zerbaitek baliteke gauzak zuzentzea. Beste aldizkari bat sortzeak ez digu ezer konponduko; alderdi kutsukoa bada, urten baiño lenago joko diote kolpea; ETA'tik badator, berdin; beste talderik ez det ikusten, garrantzikorik beintzat. Nork itzegingo du, jendeak belarria jarri eta entzutekoa beintzat? Gañentzeko otsak alperrikakoak ditugu.

Nere ustez diru kontua konponduko litzake, beste korapilloa askatzeko aiña bagiña. Esan bidea, nik pozik lagunduko dizut.

Nik nere aspaldiko asmo bat esan nai dizut. Zuk ezagutzen nazu, eta ez didazu artuko zurearen aurrean jartzeko asmatutakoa bezela. Egia esan, orain dala urte bete or ezagutu giñanean erakutsi nien asmoa batzuei (Monzon'eri batez ere itz egin nion) naiz eta Ipar Ameriketara nengoala asmatua izan. Nik nuen asmoa, eta ez det oraindikan itxaropenik galdu, au da: euskotar guziak alkarri itz egiteko bide bat sortu, aldizkari bat; *baiña ez abertzaleentzat bakarrik, danontzat baizik*; nor gero?; nor nai, karlista, frankotar, nor nai, euskotarra izan ezkerro, eta euskotarren bideak aztertzeotan; gure errian bizi diran kanpotarrak ere bai. Zer asmorekin? Ara. Erri bezela demokrazian biziko bagera, danok, Euskal Erri osoak, alkarrekin bizi bear degu; ez degu berdin pentsatuko, baiña erri bezela alkarrekin bizi bearko degu. Nere ustez, ez degu alkar ezagutzen, ez baidio-gu alkarri entzuten. Bakoitzak gure izparringi eta jakin bideak irakurtzen ditugu, aurkakoak ez. Beste orriak, ala ere bizi dira, bere e- struktura egiña baitago, bizkar ezurra bezela. Gurea, berriz, egiteko oraindik, eta nolabait erri-erria egiten asi bear degu. Ez erririk ez da- goalako, baizik erria sentitzen ez geralako. Gure erria, besteak beze- la, batzuen esku dago: opinioa egiten dutenen esku. Oien billa joan bearrean gera, oiek guri entzun bear digute; entzuten ez badigute, ez dute gure berri jakingo, eta gure berri ez badute (egitan gure berri!) ez dute gure berririk emango. Oiek gu entzuteko, guk berei ent- zun bear diegu, eta berek ori jakin bear dute. Alkar-izketa zailla da,

egitazkoa beintzat. Guk erria alkar-izketan jarri bear degu, prejuizioen gañean, alderdi-iritxien gañean, erria baigera.

Aldizkari ori ez du alderdi batek egin bear, eta zabala bear du. Ez da au bakarra egin bear. Alderdi bakoitzak bere aldizkariak erabilliko ditu. Gauza batek ez dio besteari eragozpenik jarriko. Baiña onetzaz gañera beste lan orri garrantzi aundikoa derizkiot; abertzale ez diranak guri entzun bear digutelako!

Zer iruditzen zaizu? Ara, zure galdera nere galderarekin erantzun. Ez da asko. Baiña asmoak erakutsi dizkidazu, eta nik nereak eman. Nik zure lanari lagundu al badiot, nerekin konta. Aberri lanetako bideetan beti arkituko nauzu gertu.

Dirua?, diozu. Nik idea oiek erabilli nituanean ez nuen diru kezkarik izan. Nere ustez, gauzak garbi eta oñarri onarekin jarri ezkerro, dirua arkitu nezakeala uste nuan, eta ala uste det. Zure asmoetarako ere, gauzak konfiantza oñarriarekin eta egitasunarekin jartzen badi-tuzu, trata genezake. Erraminta oien bearra badago. Nola egin?

Pazientzi aundia bear da; asi bezela bukatuko det. Zorrotz jo nai badezu, ikaratuko dituzu danak eta aizkora txorrotxa erdoituko zai-zu; ori ez da bear litzakena, baiña ala da; eta danakin jokatu bear, nai litzakenaekin ez.

Kamutsago batekin baliteke agian geiago egitea, egur geiago moztutzea; noiz eta nola jo, ara emen pazientzi neurria.

Berritsua nago gaur. Txorakeri batzuk ere esango nituan, noski. Badakizu asmoa ona dala, eta fedea ere bai. Esan, esan, alkar obeto jakin bear degu eta.

Besarkada bero bat zure emazte jatorrari eta zuri, muxuak umeei, eta agindu.

Txillardegik Martin Ugalderei
Bruselan, 1965eko urriaren 5ean

Agur adiskide hori:

Iraillaren 9-koa hartu nuen.

Luzaz idatzi zenidan. Eta bildur naiz ez ote dan nere hau zurea baiño aisa laburragoa eta kaskarragoa izango.

Nere ideiaeren berri eman nahi nizun. Eta horregatik utzi ditut egun batzuk pasatzen. Gure euskaldun «kaset» hori zertan dan esan ahal izateko.

Ba dugu zerbait berririk: jende askorekin hitzegin dut, gutunez eta Euzkadi'n bertan; eta, dirudienez, gauza mamitzen hasia da, asmoetatik egiñetara igarotzen ari gera. Beharrik!

Jaungoikoa lagun, Eguberrietarako-edo aterako da lehenengo zenbakia. Nola? Oraintxe azalduko dizut.

Ba dugu izena: «Branka», proa edo prone erderaz.

Ba ditugu laguntzaille batzuk: artikulua batzuen zai nago.

Eta ba dugu... ateratzeko gogo zindoa!!! Ez da aski, ongi dakit; baiña lotsagarria da abertzale intelektualek beren euskal aldizkaririk ez izatea. Honi ez da nehun gertatu, zoritxarrez!

Dirurik ez dut; eta dirurik ez izatea oso gauza larria da. Alegia: ez da xehetasun ziztrin bat. Zer egin, beraz?

Zuk diozunez, «nere ustez diru-kontua konponduko litzake». Hori iritzi pozgarria da, alajaiñetan! Baiña, diogunez, euskaldunok alkarri aditzeko eta alkar ulertzeko balio beharko luke «kasetak». Hortan nago ni ere, nola ez! Baiña alde batera utzi behar ditugu ametsak: 1) «Abertzale» izeneko asko gaur ez dira abertzale. Luis Las Heras, esate baterako, gure etsaia da; eta honekin batasunik ez dago abertzaletasunean. «Batasun»-mota batzuk, abertzaletasunaren heriotzaren *gaiñetik* pasatzen dira.

2) Beharrik egia aitortzeko: mota batzutako abertzaleak ditugu Euzkadi'n. Erresistentzia egiteko, esate baterako, batasuna gerta di-teke, eta eten gabe saiatu beharko genuke lortzen. Baiña batasun osoa ez da ez opagarri eta ez posible ere. Eta nik ez dut kalterik ikusten hortan. Negargarria da, hau bai, ezta Franco'ren kontra jokatzeo ere, batasun hestua gorik ez izatea.

Muga horiek hortara, zalantzarik gabe gure aldizkari hunek alkarizketan eta alkar-aditzean lagun dezake. Eta abertzale pentsamendu bat molda dezake.

Nor ari da huntan? Neu, bistan da, asmoa egiñetaraten. Baita ETA-ko batzuk ere. Baiñan ez ETA-koak bakarrik. Euzkadi'ko egonaldian apaiz bat ikusi dut (apaiz aurrerazale bat, noski) eta intelektual ezagun bat, katolikua. Beren baimena gabe ezin izena eman, bestaldean bizi baitira. Ipar-aldean beste batzuk ikusi ditut: Enbata'koak, Telesforo Montzon, Eli Gallastegi, eta abar. Hitz onak entzun ditut alde guztietatik.

Koskarik haundiena diruarena da. Batzuk (eta neuk ere bai) geure poltsikutik ordainduko dugu ahal duguna, gauza abiaraztekotan.

Hizkuntzaz, zer esanik ez: euskera nagusi (1/3tik gora beti); eta gaiñerakoa españeraz ETA frantseseraz).

Joera: *abertzale* eta *aurrerazale*.

Zure erantzunaren zai gelditzen naiz.

Nere «Huntaz eta Hartaz» oraindik moldiztegi!! Aspertuta nago! «Euzkadi'tik Euskal Herri'ra» aurrera doa: erdia bukatuta dago.

Eta zu, zer moduz?

Besarkada bat.

Txillardegik Martin Ugalderei
Bruselan, 1965eko urriaren 31n

Agur adiskide maite hori:

Zure erantzunaren zai nago. Ia laister zure berririk dudan.

«Tierra Vasca»ren eztabaida aurrera doa. Eta berriz ere norteño-tzarrak nagusi! Eta hori «abertzale» deritzan aldizkari batean! Hunekin batera doakizun artikulua bidali diot Irujo'ri. Ez dakit argitaratuko duen. Eztabaida hortan jator egiak esan dituzun ezkerro, pozgarri izango zaizu bakarrik ez zerala jakitea.

«Branka»ri buruz gauzak ez dira sakonki aldatu. Iritzi batzuk izan ditut: ba dirudi abertzale askok begi onez ikusten dutela asmoa. Hortik aurrera gure kontua da, dudarik gabe. Zertan zera zu? Esan nizun bezela, aurten lehenengo zenbakia ateratzeko asmoa nuen. Eta hortan naiz, nahiz-eta oraingoz urratsik bat ere eman ez badut. Ez duzu zerbait idazteko asmorik? Edo, sosaren aldetik «argiren» bat ekartzeko aukerarik? Zai naukazu.

Ez dakit Donostia'ko Zeruko Argia hartzen ote duzun. Euskaltzaileen gorabeherak jarraitzeko egokia da. Eta, zer da agiri? San Martin'ek idatzi du berriki artikulua illun bat (eta ez berak bakarrik). Euskal Herrian euskera benetan hiltzen ari da, benetan da azkenetan. Benetan da azkenetan, beraz, gure Aberria; gure Aberria Euskal Herria baita, eta ez «Eusko-Erria»!!!

Lehenengo egunean ere apaiz jator eta sutsu batek idatzi dit ere, Gipuzkoa'ko herri txiki batean udara osoa pasa ondoren: bere hitz berberak erabiltzeko, «desesperatuta» etorri da, gure hizkuntza hilla ikusten duelako.

Ez nago ni hortan, halere. Gauzak ez dira gaur baiño hobe sekulan egon. Euzkadi'ko Gobernuak Lendakariak erdera ekarri du bere etxera, euskera baztertuz; eta berak bezela, beste askok. Nola esan dezakegu gauzak lehen hobe zirala?

Gauzak hobe daude. ETA-ren aldetik ere gauzak SEKULAN baiño hobe dira. Jende asko dugu BIZIA emateko gertu, eta etxetik aldegiñak, etxez etxe bizi, zizpoleta poltsikuan. Oraindik ez da horren frutua ageri; baiña nik konfiantza OSOA dut gure garaitzapenean. Nere ustez, Euzkadi laister sortuko da. (Laister, baiñan ez bihar).

Egun GOGORRAK datoz, Martin; beren burua altxa duten herri guziek ikusi dituztenak, hain zuzen. Euzkadi'ko erresuma bat sortzea, benetan esaten dizut, segurutzat daukat gaur. Baiña gure Aberria ez da Euzkadi, Euskal Herria baizik? Euzkadi beharrezkoa bai, Euskal Herria bizi dedin. Euskaldunen erresuma Euzkadi; aberria Euskal Herria. Alegia: lehenengo pausua askatasuna, bigarrena euskalduntasuna, Aberria.

Eta huntan zuk eta neuk, abertzale euskaldun eta euskaltzale geranok beraz, eginbehar hertsu bat dugu: BURUAN EGON DAGOENETIK. Askatasunerako burruka erdaldunen eskuetan uzten badugu (eta erdaldunak gehiago dira gu euskaldunok baiño, zoritxarrez), erdaldunen eskuetan geldituko da Euzkadi'ko erresuma. Gu ameslari eta bigun mordo bat baizik ez bagera, ez digute jaramonik egingo; eta hor geldituko gera zokoan, eta Euzkadi Euskal Herriaren zerbitzuko sortu beharrean, erdaldunen zerbitzuko jar diteke.

AURREA hartu behar, beraz. Hautsi egin behar dugu hautsi behar danarekin, hasarretu, jo, hil behar bada; bestela ez gera gure ABERRIAREN diña. GOGOR, ARREN, eta AURRERA!

Besarkada bero bat, eta zure berrien zai.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1965eko azaroaren 4an

Kaixo Joxe Luis:

Bejondeizula! «Branka» sortzeko indar beroarekin, beraz! Zori on-ona opa dizuet; eta laguntzaren bat eman al badizuet ere bai, noski.

Diru kontua ez da kontu txea, ez. Ni ori gabe biziko nintzake, ez daukat diru-goserik (beste milla gose bai). Baiña gorputza tente eukitzeko dirua bear; eta askotan gogoak zutik irauteko ere bai. Ara orain zuk erakusten didazun bearra, adibidez.

Nik esango dizut nere diru-asmoa nolakoa zan: alkarrekin lan egiteko, alkar ulertzeko aldizkari bat gertatzeko kolore askotako euskotarrek emango luteke dirua. Ori zan nere asmoa. Alderdi guzietako jendeak konfiantza daukan norbait arkitu, egin bear dan lana garrantzitsua dala erakutsi eta gero mugak jo, eta dirua etortzen da. Nik Ameriketara neukan konfiantza guzia, batez ere emen, Caracas'en, bertan. Eta oraindik badaukat, lana zoko onetatik begiztatu ezker. Eta baliteke gure errian era orretarako dirua aurkitzea. Au da guzia.

Orain, joera bereziko aldizkari batekin (edo joera bereziko buruarrekin) ori ez dago lortzerik. Ez arrazoizkoa dalako; baiña egintzetan ala gertatzen dalako. Ni ez naiz orain moral-politika neurketarik egiten ari, egitar izaten alegintzen baizik.

«*Abertzale* izeneko asko gaur ez dira abertzale» diozu zuk, eta ez nago oso-osoa zurekin. Luis Las Heras ez dala abertzalea, diozu. Zuk badakizu gure arteko diperentziak baditugula; Las Heras'ek eta nik, alegia. Ez degu, ez, aberria era berean ikusten, arraioa! Baiña nik ezin esan Las Heras abertzalea ez danik. Ni bezelakoa ez dala, bai; aspalditik ezagutzen det; baiña abertzalea ez dala ez. Luis Las Heras Gasteiz'en jaioa da; erdal erak kutsatuta, noski; berak ez du euskal erria guk bezela ikusten eta sentitzen ere, egia da; influentzi ezberdiñak izan ditulako, etxea beste *gure lurreko* bazter batetik ikusi dualako. Luis Las Heras asko eta asko dago gure errian. Luis Las Heras'ek etxea maite du, bere eran, bere begiak eta bere pultsoak ikus eta senti arazten dioten neurrian. Aspaldi izan ditugu diperentziak biok. Nik ez det gizon au aldatu, eta bear bada, ez det beñere aldatuko. Baiña bere eta nere itzak entzuten ari diran beste euskotar asko atzeman nai ditut nik, ia gure arrazoiak eta gure biotzak eltzen dituen. Nitaz nago, ez, Luis Las Heras'ekin konforme! Baiña orregatik, berarekin konforme ez egon arren, ezin dezaket nik abertzalea

ez danik esan. Nor da abertzale neurria poltxikuan daukan euskotarra? Agirre Lendakari izana? Leizaola? Zu? Krutwig? Sabin? Joakin Intza? Neroni? Bai zera! Ez det uste neurri bezela jartzeko iñor ausartu litekenik. Gure erria, besteak bezela, ez da errex neurritu liteken kaja bat edo pixatu liteken lukainka bat. Eta gure errian neurri-gizon onak izan ditugu, eta baditugu, zorionez, oraindik; baiña ezin esan gizon oiek erriaren neurri-uts diranik; eta neurri kaxkarragoak ere bai (jarri Luis Las Heras nai badezu, eta nik ere lagunduko dizut), baiña oraindik gure erriko neurri zatia izan. Eta alkarrekin bizi bear, eta alkarrekin erri-bideak egin bear.

Ara, Joxe Luis: *nai* genuken neurriko erria egin nai izatea oso ederra da (nik ez dedala nai uste al dezu?), eta orretan alegindu bear degu, gure indar oiek emango baitute egitazko gure izan neurria noiz-pait; baiña bide batez *al* degun neurriko bideetatik ibili bear, beste-la alperrikako lanean ariko gera eta.

Nik Las Heras bezelako euskotarrak gabe (euskaldun utsekin, euskera nik bezela maite dutenekin bakarrik) egiterik bagendu, alde batera utziko nituzke; baiña oiek gabe ezin erria osatu, ordea! Nik ez det oiekin bat-batasunik nai, nik ez det oiekin *bat* egin nai. Gañera, egia diozu, orrek ez liguke onik ezertarako ekarriko. Baiña gutxi izanik aulak izanik, edo, beste alde batera jarrita: arerioa gogorra dan ezkerok, guk *alkarrekin jokatu bear* gure aberriaren alde. Bitartean, al badegu gure asmoak besten buru eta biotzetan itsasi. Bear bada Las Heras ez degu, bera, siñestaraziko, baiña berak bezela oldozten duten asko bai. Nere ustez ezin egin deguna: Las Heras'ak alde batera utzi, ezin abertzale ez diranik esan. Zu bezelakoa edo ni bezelako ez dala, edo gugandik urruti dagoala, ori agiri-agirian dago; baiña abertzaletasun mota ori gure erriko izan, ordea, eta gure erriak beraren bearra izaki. Ori ere bear!... Zer derizkiozu? Eta bear! Naiago nuke (eta ez da gutxi eskatzea) gure erriaren arerio guziak Luis Las Heras balira! Badegu arerio okerragorik! Orain, ori bai, Las Heras bezelako euskotarrak gure iritzira ekartzen saiatu bear, guk arrazoi degula erakutsi bear. Ori da, beintzat, nere asmoa.

Nik ez nituzke uxatu nai, gure errespeto bideetara ekarri baizik.

Abertzale eta aurrerazale joka bear, diozu; noskil!; eta ala egingo dezula ziur nago.

Orain, aurrera bidean, zurekin dijoakizuna al badezu ez zazula jo, naiz eta abiadura makalagoan joan, naiz eta gelditzeko zorian arkitu; bear bada aurrera bidean bakarrik joateko indarrak ez dezu izango eta. Bakarrik joatea polita da (neri asko gustatzen baizait!), baiña askotan alperrikako asmoa izan oi da. Gure aurka dijoazte-mentzat (egitaz aurka: ez gure izkuntzataz bakarrik, gure erri-izate osoaren aurka) gorde bear ditugu indarrak, guri estropozo egin araziko digutenak asko dira eta.

Zure «Huntaz eta Hartaz» irakurtzeko irrikitan naukazu; ia laixter eltzen zaigun oneraño. Bestea gabonetako bukatuko al dezu?

Nerea aurrera dijoa; uste baiño luzetxeagoa irten zait; gauza motx bat egiteko asmoarekin ekin, eta pixkanaka-pixkanaka sakontzen joan naiz, eta or nabil lanean. *Ekin*'ek argitalduko dit liburu-txoa. Nik gabonetarako nai, baiña ez det uste. Bukatzen dedanean bearko!

Eskumin beroak zure emazteari; bere gogo argia eta beroa aurre-aurrean daukat beti; ai! orrelako emakume asko bagenitu! Muxuak umei eta zuk ar zazu nere besarkada estu-estu bat.

Txillardegik Martin Ugalderei
Bruselan, 1965eko azaroaren 23an

Agur Martin:

Hasi baiño lehenago gauza bat: berex bidali dizut «Huntaz eta Hartaz» nere liburu berria. Ongi iritsiko zaizula uste dut.

Azaroaren 4-ekoa hartu nuen. Eta esaten dizkidazun gauzak erantzun nahi ditut nere hontan. Azkeneko «Tierra Vasca»ko biak ere irakurriak ditut; eta nere iritzia jator emango dizut beraz, adiskide gisa, baiña behar dugun gordintasunean ere bai.

Las Heras epaitzeko, eta beste edozein euskaldun epaitzeko ere, borondate «onen» alderdia alde batera utzi behar dugula iruditzen zait. Zalantzarik gabe Las Heras'ek abertzaletzat dauka bere burua, eta berdin Dolara'k ere berea. Geuk ere, egia esateko, abertzale gerala uste dugu. Ustea, beraz, eta borondate ona, danok dugu. Alde hortatik ez dugu ezertaz hitzegiterik.

Gauzak, ordea, norberaren borondateari begiratu gabe epaitu behar ditugu nere ustez. Ijeñeru ez dan pertsona batek zubi bat asmatzen badu, eta gero zubia zaharrakutzen eta erortzen, dudarik ez da: borondatearen «ontasuna» ezin dakioke halakoari ken; baiña zubia erori egin da.

Politika eta abertzaletasuna ez dira, jakiña, ijeñerutza bezin gauza aztergarriak; edo, hobe esateko, ez dira hain errezak aztertzen. Baiña ba dira berezko legeak, lege objetiboak; eta lege horiek billatzen saiatu behar dugu. Gaurko Hizkuntzalaritza, gaurko Soziologia, eta gaurko Ekonomia, esate baterako, objetibatu egin dira; eta ez da sekulan aipatzen borondate «onak» ala «gaistoak» dauden.

Abertzaletasunari buruz hitzegiten dugularik, aldiz, zientzia-aurreko joera horiek gorde ditugu oraindik; eta fenomenoak hozki aztertu eta epaitu beharrean, pertsonen atzetik ibiltzen gera. Eta pertsona «onak» aurkitzen ditugunean, zer esanik gabe gelditu ohi gera...

Joera hortatik atera arte ez daukagu nere ustez ezer egiterik.

Las Heras horrek «abertzale» izena merezi duen ala ez erabaki aurretik, gauza bat egin behar da: Las Heras arabarra da, ez du senti-

tzen, pena da, oso tristea da hori horrela izatea, eta abar. Ongi da. Las Heras'ek geuk baiño merezimentu haundiagoak ditu, eta kitto.

Zer da, ordea, Las Heras? Zer da soziologo baten iritziz, zer da kondairan, zer da zientziaren aldetik ikusia? «Abertzale» hitzak, nere ustez, sentidu berezia du: abertzale danak Euskal Herria bizi izatea nahi du; eta hontarako Euzkadi'ko erresuma sortzea nahi du. Abertzaleak EUSKAL HERRIA MAITE DU, EUSKALDUN HERRIA. Zeuk ere ongi diozu zure artikuluan: Sabin'ek (eta geuk ere) abertzale bihurtu bezin laister euskera ikasi zuen. Hau iruditu zitzaion lehenengo urratsa. ETA-ko guziok hau egin dugu, eta Krutwig'ek, Lizardi'k, Aresti'k, eta beste askok, hauxe egin zuten.

Las Heras'ek ez du Euskal Herria maite. Euskal Herria bost ajola zaio. Nola nahi duzu horrek «abertzale» izena hartzea? Ezin! Jesukristo bost ajola zaion pertsonak, nola merezi dezake «kristau» izena? Zeren-eta dudarik ez dago: euskerarik gabe ez dago Euskal Herriarik. Hau ez dugu guk bakarrik esaten. Hau KONDAIRAK ERAKUTSI DU ERRIOJAN, HUESKAN ETA BIARNON. EZ DA TEORIA BAT. Las Heras'en ideiek gure herriaren heriotzara daramakite. Hori beraz *ETSAI BAT* da; Franco baiño TXARRAGOA, adiskide gisa zabalitzen baititu gure herria HILKO luteken ideiak.

Las Heras gure etsaia dan ezkerro, kaltegarri iruditzen zait berarekin konpondu nahiean bigunkeritan ibiltzea. Las Heras Euskal Herriaren etsaia da. Ez dugu guk beraz urruntzen, bera kanpoan eta urruti baitago, guk nahi ala guk nahi ez. Ez dugu ezer galtzen, galduta baitago.

Burrukak bildurtzen bide zaitu. Halere, berriz ere, Kondaira ikasi beharko genuke. GARAITU DUTEN MOGIMENDUAK EZ DIRA ÑUN IZAN BELASKAK ETA «PASTELEROAK». Har zazu Sabin bera: karlista «onekin» konponketetan ibilli beharrean, hausi egin zuen. Lenin'ek mentxebikeekin belaskeritan ibilli beharrean, hausi egin zuen. ETA'k berak, bigunkeritan hondatu beharrean, aurrera jo zuen, eta joko du, GOGOR jokatzuz. De Gaulle'k zer egin du lehengo partiduekin? Tratutan eta xurikeritan ibilli, danak onez onetara bildu?

Ala fedea ba dugu gure ideietan, eta orduan ba dakigu BURRUKAREN BIDEZ ETA BURRUKAN BARRENA NAGUSITUKO GERALA (munduko kondaira guzian bezela); ala bildur gera, eta orduan «labegeri-keri»tan erortzen gera, eta galduak gera nahi-ta-nahi-ez. Hau KONDAIRAK ERAKUSTEN DU.

Batasuna, beraz, ABERTZALEOK egin behar dugu. Eta, bildurrik gabe, burubidez bai baiña koldarkeriarik batere gabe, AURRERA. Ideiek dute indarra; ez politikeroek.

Ez du hunek esan nahi, noski, jo ta hausi, eta edozein modutara jokatu behar dugunik: inundik ere ez! Baiña bai gure etsaiak etsaitzat hartu behar ditugula. Eta nere ustez Las Heras etsai bat da; eta lotsagarria da «Tierra Vasca»k horrelako españatzar eta kantabrotzar bati ezer argitaratzea.

Tristeza dala? Bai, nola ez! Baiña horiek ez ditugu bildu behar, zapaldu eta funditu behar baizik. Frankistak bezelaxe. Nola? Ideien bidez. Ideien bidez desegin ditzakegu. Eta ideiez ez bada, ez dugu eskubiderik bestela zapaltzeko. Horregatik uste dut ideiak argi eta garbi defenditu behar ditugula ETSAIEN KONTRA.

Gure artean ez da berdin, nere ustez. Alderdiak, Enbatak eta ETA'k esate baterako, abertzale diran aldetik eta diran neurrian hain zuzen, oiñarrizko puntu batzuk hartu beharko lituzteke, eta horien arabera burrukatu. Edozein herritan hau egin da kanpotarrak aberritik botatzeko. Eta hau, zoritxarrez, ez da egiten. Zergatik? Taktikari gehiago begiratzen zaiolako estrategiari baiño; hobe esateko, karlismotik atera ez generalako. Oraindik ere España'n jartzen dugu gure itxaropena...

«Branka» aurrera doa. Ez dut iñoren laguntzarik jaso oraingoz. Baiña lehenengo zenbakia, Jaungoikoa lagun, datorren urtearen hasieran azalduko da: urtarrillan beraz. Nola lagun dezakezun? Era guzietara, Martin: idatziaz, suskritoarek billatuaz, eta abar.

Zer moduz zure liburu hori? Aurrera ari da? Irakurtzeko gogotan naukazu.

Besterik gabe gaurkoz, gaizki esanak barka, eta besarkada bat.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1965eko abenduaren 7an

Lagun maite ori, agur:

Zure urrillaren 31'koa eta azaroaren 23'koa aurrean dauzkat.

TV'ra bialdutako artikuluatiaz eskerrik asko; argitalduko dizutela uste al dezu? «Huntaz eta Hartaz» ez det oraindik jaso; badaukat irakurtzeko gogoia! Monzon'en eskutitza artu berria det, eta berari asko gustatu zaio.

Eta goazen zure azkeneko eskutitzaren gaira:

Nik zure esan-naia ulertu det aspaldi; zuk ez dituzu bi arpegi, bat, eta berezi-berezia, baizik; arpegi ori ezagutzen det zu ber-berean eza-gutu aurretik; ori uste det beintzat. Sensibilidade aundiko gizona zera, eta argia, eta beroa gañera. Batez ere sutua. Suak erre egiten du, eta zuk ere bai oso maiz. Eta sua egia izan, bai sukaldea berotzen duanean, baita etxea erretzen duanean ere; eta egia bezela ikusi eta ezagutu eta xinixtu bear.

Ni ez naiz zure iritzi berekoa; ala balitz, barrendik Aberri-asmo guzietan zurekin banintz, aspaldi zurekin nengoen ni. Eta ez naiz beste alderditar askoen iritzikoa ere; bestela ez nuan emengo lendarikaritza utziko eta ez nituen esan ditudan gauzak esango. Eta nik pastelaren usairik ere ez det ezagutzen; ez baitet beñere bat ere ukutu; ez baizaizkit gustatzen; ez baitet orrelako gozotasunerako beñere gogorik nabaitu; ez bainaiz beñere politiko zale izandu; eta ez ba-naiz ni beñere politiko izango.

Abertzale bai, eta nere erriaren alde egin al dedan guzia egingo det; ez zaizkit alderdiak ajolik, aberri-bidean badijoaz. Ez naiz alderdien aurka, bai zera! Neroni aspaldi Alderdi Jeltzalean sartua nauzu, nere aitona eta nere aita bezela. Ez naiz, ordea, orregaitik ipotekaturko. Nik neronek izan nai det aurrena; ez nerekoa naizelako, nere kontzientzia alderdikoarena baiño geiago dalako neretzat, nere erabakietarako. Ez det itxutu nai. Begiak argi izan nai ditut nik nere bideak sumatu eta ibiltzeko. Oker egon ninteke, eta bein baiño geiagotan egongo naiz; baiña ez maliziz edo bildurraz edo arrokeriz; da-kidala beintzat.

Gizonaren izatea ez da berez sortzen. Gizona jaio ezkeroztik egin dituen batuketa eta kendumaren ondorea da, eta il arte, egunero, aldatzen (bat gora, bestea bera) dijoa. Ni ez naiz injenieroa, eta ez det beñere zubirik kalkulatu eta ez det beñere zubirik egin. Bear bada langintza au zeatza da, aurretik eta gero errez zenbatu liteken lana. Ni aldizkarigilletzan lanean egiña naiz, eta egi-oso-uts gutxietan xinixten ikasia, eta egi-egirik ez dagoala erakusten aritua nauzu emengo unibersidadean, eta katolikoan gañera! Prailleak eta apaiz batzuk ikasle nituala! Eta katolikoa nauzu; artan jaio, artan azi eta artan bizi naiz, eta artan ari naiz semeak azten; baiña ez dizkizut *danak* xinixten!; ni ez naiz obispoak eta aita santuak esaten duan guziari baiezkoa ematekoa, eta ixilik geratzekoa. Gizon bezela, abertzale bezela, katoliko bezela, nere kontzientzia det epaille; ez baitago neurri ori baiño zeatzagorik! Nere erabakiak ez dira beti jakintsuenak izango; zuzenenak ere ez, bear bada; baiña ez det gezurrik edo aundikeririk edo gaixtakeririk, iñorri kalte egitekorik beintzat, naita esango. Egi billa nabil beti; eta ez det oraindik zuk aurkitzeko zoria izan dezun egirik arkitu. Zu injenieroa izan, eta ni ez. Eta injenieroak bear ditu gure aberriak; xinixmenak indar aundia baitu, eta mirari aundiak egin oi ditu, eta ori badakit, eta zu bezelakoek egin oi dituzte askotan mirariak; eta nik ez nuke zu bezelako iñor gudaduko, lagundu baizik; baiña nik xinixten ez dedan zerbait xinixten dedala ezin ba esan. Zuk zure bidea erabili dezulako, zure izatea, zure izakera, zure lan-bidez, zure izaskiña bizi izan dezulako, badezu zure iritzi-bide berezia, eta or arkitu dezu zure egia. Nik, nerearekin nerean nijo. Nik ez zaitut deskalifikatu nai; bestaldez, zurea errespetatu eta zaindu baizik; nere erriaren zati bat eta eskubide bat baizera. Zergaitik, esate baterako, deskalifikatu bear nazu zuk zure egia zuk bezela ikusten ez dedalako? Uste al dezu orrek zu indartuko zaitula, eta bide batez erria, zure erria, indartuko duala? Bestaldez, aulduko zaitula deritzat neri.

Indarrak nun errea badago aurrean.

Lege objetiboak, diozu zuk, Joxe Luis. Ekonomian, soziolojian, izkuntzalaritzan iritzi bat baiño bestea objetiboagoa izan liteke, baiña gizon-neurri oiek ez dira gero jaboï jakak! Bai zera! Ala balitz, neurtu litezken gaiak balira, aritmetika bezela balira, onezkero geienak bat egin ziran.

Nik borondatea esan nizula uste det, eta ala da; fede ona oinpeko ona baita gauzak neurritzeko, eta gure arerioek askotan ez baitute bere oñarritzaz eukitzen. Eta zuk ondo diozu, batek nai izatea ez da naikoa zerbait berezia izateko. Eta zure izate nai ori naia bakarrik balitz? Alegia, besteek, zuk ez bezela gauzak ikusten dituztenek, ez ote daukate, gero, zuk aiña eskubide aberri-bideak aukeratu eta jarraitzeko?

Gauza batzuk neurritu genezake. Ara or Errijoja'tzaz esaten didazun neurria. Egi-egia, eta ez Las Heras'ek, ez beste iñortxok ere erantzun ezin duan arrazoia. Baiña beste gauza askok ez dute neurri-biderik, bakoitzak berea baiño.

Zu Las Heras'en aurka egotea, legezkoa da; ni ere bere aurrean eta aurka naukazu, eta berak ondo daki ori. Baiña ni ez naiz gizon ori deskalifikatzeko, euskotar bezela alegia, iñor. Naikeri edo arbitrariedade geiegik jo nau neroni bizi onetan nik nerearekin iñor jotzeko.

Komunista deitu naute, frankista ere bai, eta bein baiño geiagotan eta españarrek eta euskotarrek biek; jendea deskalifikatzeko klisé sistema ori ezagutzen det ondo eta ez diot iñorreri ezarri nai. Nerearen aurka datozen ideen aurka joango naiz ni, eta aurrean daukadana gudatuko det, baiña alkar ezagutu eta alkarrengandik ikasi eta alkarri itzegiteko egiña nago ni; oiek dira nere ibili bideak; eta pastelik egin gabe. Eta gogorkeriak ez ditut, al badet beintzat, euskotarrantzat gordeko, españarrantzat baizik; bai baitakit, espe-rienziaz, fede txarreko jendea degula ori geienetan. Fede txarrarekin edo maltzurkeriz datorrenarentzat bai baditut nere maltzurkeriak eta fede txarrak, horretara beartzen banaute. Ni ez naiz aingerua, eta iñuxente bat ere ez. Eta gizon artean bizitzeko bear diran gogorkeriak ere baditut, agian, uste baiño axalegoan. Baiña nerekin itz egin nai dunak ez du neretik alkarrenganako itza eta asmoa besterik arkituko.

Lenago esan nizun, eta berriz ere bai: gure erria erri konplejoa egin zaigu; nai badegu eta ez badegu ere izate au ez digu iñortxok aldatuko. Nik nere erriarentzat onena eta euskaldunena eta euskotarraena nai det. Euskaldun uts egingo degulako usterik banu, ori al izaterik badagoalako usterik banu, ori izango litzake nere jo-muga; baiña nik gauzak ikusten ditudan bezela, gure erria onezkero iru izkuntzeko erria izango da; eta badakizu nere jo-muga zer dan gaur: erria al degun neurrian euskaldundu eta kulturatu, eta euskeraz egiten ez dutenei gutxienez bigarren izkuntza bezela euskera sartu, bear dan bezela, legezkoa dan bezela; au lortu ezkeror aurrerago joan litekela?; ni ez naiz atzean geratuko lanean; baiña *egin genezaken* (edo nik uste dedana beintzat) neurria buru dedala, *ez nai dedan* neurrian. Badakit, zure neurriak ez dira berdiñak: zuretzat, nere nai izatea *egin genezakena da*. Eta asmo ori aurrera eraman nai badezu, nik ez dizut gudatuko; besterik, zure fedea nai nuke. Baiña ez dedanik

ezin erakutsi. Eta bear bada zuk dezu arrazoi! Ala balitz, ez ziñake ni baiño geiago poztuko!

Burrukak bildurtzen ote naun? Ez dakit, orain arte egin bear nua-
na egin det; aurrerakoan baliteke gauza zaillagoak egin bear izatea,
eta orduan esan bearko. Garaiek eta gertaerek erakusten dute gizona-
ren neurria; bakoitzak berea eman bear du. Nik orain artekoaren da-
murik ez det. Aurrerakoei begira! Nork bereari erantzun bearko dio.
Sabin jartzen dezu ejenplo bezela. Eta egia, ez da makala. Eta Agirre?

Zuretzat ez bada ere, neretzako neurri aundia du. Sabin'ek eta
Agirre'k bi denbora eta bi lan egin zituzten; Sabin zure ustean gogo-
rragoa, baiña ez det uste neurri guzietan ala izan danik. Sabin'en la-
na gauzak bereztea eta ebakitzea izan zan; Agirre'rena berriz erria
osatu eta jo-muga berriak ematea izan zan. Agirre biguna iduritzen
zaizu; neri ez; al zuan bidea jo zuan eta asko lortu zuan; laixter eraku-
tsiko du Agirre'k bere neurria, Euzkadi'k bere bidea artzen duanean.
Lenin'en leloak bereak ziran, eta De Gaulle'k dabilkizkianak bereak,
eta bere garaikoak. Kondaira bakoitzak bere bear eta ez-bear bere-
ziak baditu. Jotzeko indarrarekin zaudenean, jo zazu, baiña indartu
bearrean zure aulkerian jotzen azten bazera, bear bada muturreko
ederra artuko dezu, eta alperrik! Ni ez nago oraingo Alderdi eta
Jaurlaritzaren utzikariarekin, orregaitik kritikatzan ditut: baiña ez
ditut joko badago nun joa eta. Besarkada estu bat.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1966ko otsailaren 8an

Aberkide eta lagun on ori:

Jaso nuan, bai, azkenean, zure «Huntaz eta Hartaz», eta baita po-
zik irakurri ere. Oso atsegin izandu zait. Gai sakonak dira, eta eus-
kera aberatsean erabiliak. Euskeraren gai-izatearen konfiantza be-
rria sortzen dute.

«Zoragarria», dio San Martin'ek neri idatzi didan eskutitz batean,
«Etxaide'k esan didan bezela esango dizut: 'amarretatik bederatzi
berarekin nago'. Axular'en 'Gero'ren geroztik ez da idatzi orrelako
libururik euskeraz». Ara ba, bada zerbait. Benetan saio-liburu sako-
na eta pentsagarria da, eta euskera aberats-aberatsean egiña. Nere
ustez, euskera batuagoan egin izan bazendu errezago zabalduko zan
Gipuzko-Bizkaian. «Eskolako beti-lehenak» dago bide orretan. Bai-
ña alegintzen dan edozein euskaldunek irakurri lezake ala ere. Ale-
gindu bear.

Eta gaiak? Ara, banan-bana nere iritziak:

«*Kristautasuna eta mundutar garaitzepena*»: oso-osorik zurekin na-
go.

«*Oraindik ere karlismoa nagusi Euskal-Herrian*»: ez, ez nago zure-
kin; karlistak ez zuten ez Euskal-Erria, ez Euzkadi'rik, guk bezela

ikusi eta sentitu; bide orretan irabazi degu. Bear bada, guk oraindik uste baiño geiago. Paraleloak egitea zailla da, ausarregia.

«Eskuindar eta ezkertar»: ni konforme; eta ETA'ko zure lagunak?

«Intelektualak eta ekintza-gizonak»: emen ere zurekin naukazu; asmo oietako batzuk jarri nizkizun joandango eskutitzan neronek. Zure asmoak oso-osorik izenpetuko nituzke.

«Biarno euskaldunaz»: Badakizkizu nere asmoak zeintzuk diran. Emen zure nai ber-berak ditut; baiña jo-mugak ez ditugu berdin ikusten, eta bideak ere ez.

«Azken heriotza dala eta»: Emen ere zure kezka berak ditut. Teilhard'ek ez ditu zugaitzak banan-bana ikusten, mendi osoa mendi bezela baizik; zugaitzak artu bearra mingarria da, baiña, naiz eta zugaitzen iritzia izan, goi-goitik ez da mendi-osoa besterik ikusten, eta basora bertara jetxi ezkerro ez degu mendirik badan ere ikusten.

«Euskotarrak utikan!»: Gai onetaz makiña bat itz egin degu; ni nerean, *al danean*; ez nai ez dedalako, baiña al dana egin-billa; besterik dabiltzanei, txalo, oietakoak ere bear dira eta batzuei eragiteko; baiña ni nerean segi, orren bear aundia dagoala uste det eta. Alkarren bearra badaukagu. Ez degu, beraz, alkar jo bear, bakoitzak berean egin baizik.

«Euskaldun txapeldunei bi hitz»: Neurriak badira emen, baiña geienean zurekin nago. Ikusten dedanez, Unamuno naiago dezu euskaldun bezela Baroja baiño, eta nik ez. Neretzat, Baroja askoz ere euskaldunago izan zan, bai gaietzaz eta baita bere ikusbidetzaz ere. Askoz ere! Irakurri zazu Unamuno'ren «El question del galabasa» eta ori da don Migel. Irakurri zazu «Maribeltxa», eta ori dezu Baroja. Biak erdera zale zirala? Bai. Biak.

«Eskoletako beti-lehenak»: Bai, nik ere ezagutu ditut orrelakoak; egokia dana.

«Marilyn'ek bere burua hil du»: Baita.

Zorionak, beraz, egin dezun lan eder orregaitikan. Noiz dezu bes-tea? Eta «Branka»? Al dezunean berriak eman, pozik artzen ditut eta. Besarkada estu-estu bat.

Txillardegik Martin Ugalderei
Waterloon, 1966ko ekainaren 2an

Agur Martin:

Lotsatuta ere ba nago hunenbeste denboraz zuri ez idatzita. Zuk berdin jokatuko ez duzun itxaropena ez dut galdu nahi; eta, tira: ia nere luzapena ez duzun kontutan hartzen. Baldinbada ez!

Etxez aldatu naiz, beraz; eta hemen nauzu, Waterloo huntan, Napoleon'engan baiño Blucher'engan nere begia jarririk... Zuzenbide berria: 9, Clos Saint Roch - Jolibois - Waterloo. Hemen duzu zure etxea.

Hori dala-ta aski buru-belarri ibilli gera azken hillabete huntan. Horrez gain ere kotxe batek gure mutiko txikia harrapatu zuen lehengo egunean, eta gorriak ikusi ditugu. Beharrik ez du ezer izan, eta gaur atera da berriz guztiz osatuta.

Nere liburuari buruz esan zenizkidanak oso izan zitzaizkidan pozgarri. Zeu ere idazle izanik, iritziak jasotzea zein inportantea zai-gun ba dakikezu; eta horregatik zure esanak oso oso interesante izan zaizkidala esan beharrik ez dago. Horrez gain, ba zuten ere San Martin eta Etxaide'ren hitzen piperra. Berriz ere: millesker.

Buruz buru egon ezker, ba genuke, nik uste, zertaz mintzaturik. Eta noizpait berriz ala gerta dedin espero dut.

Alde batetik, zure gutunean esaten didazunez, ba dugu halako «eite» edo antza «funtsezko» bat biok; eta hau atsegin izan zait (Teilhard'en mundua, kristautasunari buruz uste duguna, eta abar).

Beste alde batetik ere ba dugu, nik uste, abertzaletasun «etniko» berberaren sentimendua: ez zuk eta ez nik, uste dudanez, ez dugu Euzkadi maite, baiñan Euskal Herria; ez politika, herria baizik; ez erresuma, nazio-kultura baizik. Zoritxarrez, Martin, ez gera anitz!

Baiña ba dugu besterik ere.

Gure herriaren etorkizunari buruz ere ba dugu (eta zuk hau ez dakizu, edo ez duzu siñisten) egoera antzeko bat. Zuk zureekin eta nik nereekin ez gera guztiz «ados», guztiz bat etortzen. Ez dakit Alderdia'rekin zuk zer tirabira izan ote duzun; nik neureak ongi eza-gutzen ditut. Eta beharbada zeuk ere bai egunen batean.

Intelektuala izanik ere, beste puntu batean ere anaia bixkiak gerala esango nuke: alegia, ez dut uste zu posizio ximple horietako batean zaudenik. Alegia: hauek txuriak dira, eta haiek beltz-beltzak. Ez ETA edo ez-ETA bakarrik, ez: komunismoaz, esate baterako, posizio kritiku batean zaudela uste dut: ez guztiz alde eta ez guztiz kontra.

Gauzak horrela, horrela baldin badaude bederen, gogotik nahiko nuke zurekin, gutunez bederen, argi eta garbi hitzegitea. Nola ikusten duzu zuk gure etorkizuna? Esan beharrik ez dago: «hura» zahar-rakutzen hasia da, eta uste dugun baiño laisterrago eror diteke dana ankaz gora. Zer egin diteke? Zer egin dezakegu? Zer uste duzu egin beharko genukeala? Intelektual bezela ere, zer egin genezake? Zerbait proposa ahal dezakegu dagoenetik?

«Branka» jaso ahal duzu? Ikus dezakezun bezela, aldizkaria gauza «idekia» da, baita marxistentzako ere (hor Sarrail de Ihartza). Ni, halere, ez naiz komunista, eta ez gutxiagorik ere: ez egin dudarik, Martin. Iruditzen zait, halere, abertzale komunistak izatea on dala Euskal Herriarentzako: ba zan garaia, Dolores Ibarruri'ren ordezkari bat agertzeko gure herrian! «Branka»ri buruz ere zure iritzi garbia eskertuko nizuke. Jaso ahal duzu? Eska zaiezu horko ETA-koei.

Ba duzu, nahi izan ezker, zer erantzunik.

Besarkada hestu batekin, agur t'erdi.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1966ko irailaren 20an

Aberkide eta lagun, agur:

Nik bai, badakit, noski, eskutitz bat zor dizudala. Eta zuk ere bai. Ain leialki egin didazun beste au eskertzen dizut. Egia esan, zure aurrekoari erantzuteko nengoala zuk *Zutik*'en idatzitako lan bat ikusi eta pixka bat asarretu nintzan; nere izenik jarri gabe, noski, *folklorista lacrimoso*'en artean arkitu nintzan; ez nintzan, ez, orregatik erantzun gabe geratu, baiña orrek otzitu niñun, eta gero denbora uste gabean joan zait.

Unamuno'ren liburua ez da oraindik bukatu; laixter agertuko da, bai; Larramendi'ri eskeña dijoa eta aurten agertu bear du. Poz-pozik bialduko dizut alea.

Torrealdai'ri zerbait eskeñi nai badiozu, pozik egingo det lan-txoa; orretarako, ordea, lanaren angulo berezia eman bear ko zeni-dake, eta luzera.

Branka'ren bigarren alea ez det ikusi; pozik artuko det, lenengoa ikusi nuan bezela; ez det, ordea, lenengo alerik gorde, Kirru'k utzi-takoa irakurri bainuen. Bi aleak nai nituzke, nik gauza oiek kontuz gordetzen baititut; ez al daukazu lenengoaren alerik batere?

Ondo diozu, eta esateak, zuk adierazteak, pozten nau: «Euskaldun gobernuaren karta alde batera uztea txarra litzake orain, 30 urte iraun eta gero». Ez det uste guk kartik, balio dun kartik, ondatu bear degunik; eta Eusko Jauralaritzak badu sinbolo balio ederra. Eta zero-rren kezka bera daukat, eta alde guzietan esan diet Alderdi'koei: beste kartak ere jokatu bear ditugu. Zer karta? Errikoitasunaren karta, gure erri-erriaren bear, nai, zaletasun eta gosearen karta; al dan bezela baiña alkarrekin jota; programa-minimo batekin bat egin eta al dan bezela erri-bideak nun-naïtik irikitzen asita. Nere kezka aundiena auxeda: erria-Euskalerrria salbatu bear degula, eta kezka onetan espña-rrengandik urruti gaudela; berek beste ogei edo ogeitaamar urte aixa eutsi lezaketela, eta guk ez; folklorea eta kultura lana egin al bada, egin bear degula, orain edo edonoiz, nai degun bezela, al bada, edo al degun bezela; ez berek, beltzek, nai duten neurrian, guk al degun neurrian baizik. Gaur irakurri det artu-berria dedan *Gudari*'n azaltzen dan lantxo bat, pimarrik gabeko bat; lenengo politika arazoa omen da, gero gañekoak; ederki zio!; badakit nik, bai, ondo asko, politika bidetik etorri litekean ondasuna aundiagoa dala; baiña, ondasun ori emendik ogei urtera eltzen bada, nork elduko dio eusko-izateari?; eta, gañera, eta ez det nik au gure izparringietan idatzi nai, gure arerioei berei argumentu bat ematea baita, baiña zer da gaur egin genezaken *politika* lan nabarmen eta aurre-bidekorik kultura-lana baiño?!

Bat nola egin, au da galdera! Ni ibilia nazu lan onetan; Beyris'en esan nituan nereak, alperrik; emen ere ibilia nazu, eta ETA'ko zure

lagunak esango dizute nere jokaera nolakoa izan dan, eta alperrik izandu da. Nik gauza bat ikasi det, lan ori egiteko goi-goitik jo bear dala; betik egindakoak alperrikakoak izan baitira orain arte. Zure lana irakurri eta gero nere iritzia pozik emango dizut. Itxaropena'k atera dit, azkenean, umeentzako ipui-txorta, eta lan onetako nere asmoak. Ez dakit alerik bialduko didaten, beren kontura egiña baita lana; «Sorgiñaren urrea» jarri nion izena, naiz eta berek azalean «Umeentzako kontuak» besterik jarri ez badiote ere. Bialtzen badizkidate ale batzuk, zuen seme-alaba ederrei eskeiñita joango zaizute bat. Ez al da mutikoarena ezer izango.

Artu zazute biak nere besarkada estu bat.

Txillardegik Martin Ugalderi
Waterloon, 1966ko urriaren 10ean

Agur adiskide:

Ez dakit ez ote didazun zor gutunik; baiña ni ez naiz «xurra» gauza hauetan, eta hemen naukazu abian.

Zer berri diozu? Zorionak Unamuno'ri buruzko liburuaz: lanean ari zerala ikusten dut. Nola lortu dezaket?

Frantziskotarrek ere, Xalbatorre Mitxelena'ren heriotza dala-ta, liburu bat prestatu dute; eta, noski, zuk ikutu duzun puntua ikutzen dute. Neuk ere kapitulutxo bat egin diet. Tamala da: ez duzu nahi, beharbada, nik Torrealdei'ri zure zerbait eskeintzea? Erderaz eman duzun horren beraren itzulpena edo? Iturria, San Martin, Mitxelena, eta beste, dituzu hortantxe ere.

Bigarren «Branka» agertu da. Zure izena suskritooren artean ikusi baitut, laister jasoko duzu alea nik uste. Bestela Luis Mari Azurtza'ri niketz eskatzea daukazu. Zure iritzia ezagutu nahiko nuke: zenbaki osoaz, noski, eta «Frente Nacional o Frente de Clase» nere artikuluz batez ere. Kakoa hemen dago nere ustez (ezkertarren aldetik bederen), eta hortxe jokatu behar gorria daukagu.

Nola ikusten duzu zuk gauza zure aldetik? Zertan dira Alderdi'koak? «Han» zerbait prestatzen ari dala gauza nabarmena iruditzen zait. Euskaldun Gobernuaren karta alde batera uztea txarra litzake orain, 30 urte iraun da gero. Baiña, zer egin behar dugu Gobernu horren txanda ez badator? Hau, ba dakit, ez dute batzuk pentsatu ere nahi; baiña abertzale geranok pentsatu beharra daukagu. Nere ustez 31-ko harek etorkizunik ez du, eta «Frente Nacional» bat sortu beharra dago. Dagoeneko kalte handiak gertatzen ari zaizkigu ABERTZALE-ALKARTASUN bat ez dagoelako.

Españolak eskubitatik eta ezkerretatik ari dira gaurdanik (eta noiz ez?) Euskal Herriaren heriotza prestatzen. Zer egin behar dugu guk? Abertzaleok bat egin, nere ustez. Nola bat? Herri guzietan egin dan bezela: Abertzale-Alkartasun bat sortuz, abertzale diran guziek

osatua. Ez duzu uste hori seriotan bultzatzeko momentua iritsia danik? Orain dala urte asko ari gera batzuk gauza bera esaten. Zer iruditzen zaizu?

Abertzale-Alkartasun hori sortuko bagenu (kristau demokrata abertzaleak (PNV)), sozialistak (geu, ETA-ko gehienak), komunistak (komunista abertzaleak, Krutwig'en estilokoak esate baterako), Alkartasun horrek Euzkadi'ko indarrak gehienak bilduko litzuzke EUZKADI'REN ASKATASUNAREN ALDE; eta español kristau-demokratei, español sozialistei eta español komunistei, atea hetxiko lieke Euskal Herrian. C.E.D.A.k, P.S.O.E.k, eta Pasionaria'k aitzekiarik gabe! (Ez jenderik gabe...). Eziña ahal da hau prestatzen hastea? Nor legoke kontra, zure ustez, eta zergatik?

Besterik gabe gaurkoz, Martin, har zazu besarkada bero bat Waterlootik.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1966ko azaroaren 24an

Aberkide langille ori, agur:

Azkenean arrapatu det gaur onoko tartetxo au. Urtearen azkenengo El Farol zenbakia egiten ari naiz, eta Eusko Etxe eta Alderdi'ko beste lan batzuk ere bai, eta eziñean ibilia nauzu. Ez dezazula besterik pentsa!

Zure lan guziak bezela, zure «Frente nacional vasco o frente de clase» gustatu zait. Ematen baidiezu beti lojika-balio berezi bat, eta neri orixe gustatzen. Eta ala ere, beste zure asmo batzuetzaz bezela, ez nago zurekin osoro. Ara nere asmoa.

Egi-egia diozu: gure errian bizi diran sozialistak ez dira gure erriaren alde ezer arrixkatuko dutenak; oiek sozialista dira lenen, eta gero ere sozialistak, eta gero, apika, «vasco»ak. Gero, gañera, ez dute gure erri-arazoa ikusten, eta erdi-ikusten badute ere ez dute sentitzen.

Eta, ba, sozialismoa erriaren aldekoa da eta ez erri-iltzallearen aldekoa, teoriz eta printzipioz; baiña sozialistek, gure erriko sozialista geienek beintzat, bere lan-burruka dute lenen, eta askotan ori bakarra. Au kontuan euki zazu ondo aurrerako zure asmoetarako.

Gaur, egitazko frentea zuk ondo diozun erri-osoarena da; eta nik ala nai, eta zuk ere bai eta sozialistak? Esan degun bezela, ez. Zer diozu, orduan, sozialistak alde batera uzteaz? Eta gure frente, erriko-frente orretatik sozialistak kanpoan uzten baditugu, nola geratuko gera? Berak langilleen ikurriñarekin, eta gu gure erri-izate eta abertzaleatasunaren ikurriña bakarrarekin! Ara, berriz, bi puska. Eta nola gaurko egokiera onetan sozial arazoez arrera aundiagoa duten, gu izango giñake galtzalle.

Ara, taktikari begira, nola ikusten dedan nik. Zuk esaten dezuna egiteko aurrera-biderik balego, ona baiño ohea litzake; baiña ez det

uste egikorra izango litzakenik. Zuk badiozu zure lanean egi-egia dan zerbait: alegia etapak ezin dirala erre, bete baizik; nere ustez zuk esaten dezuna egiteko beste kolpe batzuk eman bearko ditugu aurretik.

Gaur bertan *frente nazional* bat egin genezake, eta egin bearko degu, baiña sozialistak diran bezela artuta, eta orain arte egin diran politika erremintak kamustu bearrean diran bezela artu eta beraiekin lanean. Ez det uste Baiona'ko paktoa alde batera utzita, Eusko-Jaurlaritza orain eratua dagoan bezela alde batera utzita ezer oberik egin litekenik. Ortik asi eta gauzak al dan bezela berritu eta indartzea, ondo dago; nik andik etorritako zuzendari bateri esaten nion orain dala gutxi emen, ETA'k ere or egon bear lukela, alegia zuen indar berria lengoari erantsi bear geniokela. Au ez da zure asmoa bezin koerentea, lojikoa, bear bada, baiña praktikoagoa dala uste det.

Bide onetatik bentaja bat daukagu: gurekin bertan sartu badira, sozialistak gure erri-izateari berea eman bearko diote, *osorik sentitzen ez badute ere*. Guk ori lortzen badegu, gure erremintekin lanean jarri eta langilleak eta beren arazoak gureganatuko ditugu, errituko ditugu, eta ondoren zure asmoak ondo etorriko lirake; orretarako gai izango gerala uste det orduan, orain ez.

Badakit, ez degu arazoa berdin ikusten. Betiko zerbait degu tar-tean: nik dagoanarekin lan egin nai, edozerrekin; zuk, berriz, gauza berriak eratu nai dituzu lanerako.

Ori or zuekin egondu nintzanetik ikusi det.

Ez dakit arrazoiā norena dan. Denborak esango du. Nik badakit biok fede onez alegiña egiten ari gerala, eta bietako bat oker dagoa-la; bear bada biok egongo gera oker, edo biok zuzen, erdiko zerbait izatea baliteke eta. Baiña (zuk bezela, noski) nik egi-egitan orrela ikusten gauzak eta ala esan bear eta bide onetan lan egin bear.

Irakurri nuen zure *Lete*'ren lana Zeruko Argian. Nik ez det esaten politikarik egin bear ez danik; neroni partiduko mutilla naiz, eta politika bideak onartzen ditut, noski. Ez det esaten izkuntz lana ba-karrik egin bear degunik ere; ez orixe. Baiña gaurko egunean izkun-tza eta kultura lana egin genezaken politika onena dala iruditzen zait. Zergaitik: ba bide *errez* onen bidez erri-denominadore komun bat egiten ari geraldako, eta euskera eta baita folklorea ere egiten ari dana *konprometitzen* ari geraldako, gure ontzian sartzen ari geraldako; politika bidez jende asko bildurtu edo uxatu beintzat egingo gen-duke, beste bide errezago onetatik ez; gañera, Franco'ren aurka dau-den geienek euskera eta euskal kulturaren organizazioa ikasten ba-dute aurretik, jeneralaren aurka jokatzearengaitik gurea ikusiko du-te bide onen eta zentzuzkoena; onetzaz gañera politika bideak iriki al degunari iriki al badizkiogu, egin bear aundia dago or ere, eta bea-rrekoa, nere Unamuno'ren liburuan ikusiko dezu nere asmoa obe-to; baiña gaurko egunean, bi taktiketarik bat aukeratu bear banu, kultura lana egingo nuke, *politika onena eta errezena eta ugaritsuena*

au baita; baiña aukera au bietatik bat goratzeko bakarrik egiten det, ez politika lana txarra edo bear ez dana iruditzen zaidalako.

Nik komunikazio eta siñistarazi bideak ikasten aritu naiz, eta babiliteke oiek nere asmoetan geiegi pixatzea.

Bai, zuk aitatzen dituzun alderdi guziek *egin bear* genduke frente ori; baiña zuk badakizu *ez dutela* egingo. Zuk badakizu Alderdia'k ez duala orain Baiona'ko paktotik atzera egingo. Frentea egiteko zuk eragozpen ori jartzen badezu, ara or len bezela! Zergatik ez dezu orain arte dagonetik aurrera zerbait asmatzen. Ori da aurrera-bideko zerbait, gañerantzekoa or geratuko da, *Branka'n*. Balio al du? Politika aldekoa zera zu, eta *politika* jokatu bear ko dezu aurrerako zerbait egingo badezu. Dudarik ez. Politika egiteko, zuk ere amor eman bear ko dezu; eta zuk besteak baiño geiago, indarra geiago berek daukate eta, Alderdia'k alegia.

Zure asmoa: gaurko gaztediak bakoitzak bere erakundeari frente berriaren asmoak erakutsi eta artu arazi. Gaurkoz ori egin litekeala uste al dezu? Ia batzarrik egiten ez dan garai onetan olakorik? Ez. Ori *ondo dago*, ara berriz aitortu, baiña *ametsa da*, egin litekeana ez. «*Es preciso que sus militantes respectivos tomen conciencia plena...*». Nola ez? Baiña *naya* ez da *aya!* Aurreraxeago, gu alkarrekin beste etapa batean jartzen ba gera, bai. Orain ez det uste. Eta ori esan bear.

Beste bat: komunistek sartu bear lutekela or. Ez diot nik euskaldun bateri ori ukatuko, ezta komunistari ere, *euskalduna egitaz bada*; baiña «*pie forzado*» onekin ez dezu gure errian bertso aundirik botako.

Ara emen nere asmoak; egia esan, betiko asmoak dira, eta bada-*kit zureari ez diotela grazi aundirik egingo*. Baiña zureak eta nereak bear dira gure erria osatzeko; zureak bakarrik ez, nereak bakarrik ez, alkarrekin aurrera bidean zerbait egingo degula ziur nago. Gurea erri bat baita, ez baita alderdi-bakar bat edo akzionisten alkartasun bat.

Ar itzazute zuk eta zure emazte maiteak besarkada estu bat, eta tarterik dezunean idatzi, alkarri jakin arazi bear diogu beti eta.

Txillardegik Martin Ugalderei
Waterloon, 1967ko otsailaren 25ean

Agur Martin adiskide:

Zure liburua jaso dut, eta bihotzez eskertu nahi dizut. Irakurri ondoren, eta iritzi bat eman ahal izateko eran, idatzi nahi nizun. Ez dut gaur nere asmo hori beteko. Begiralditxo bat eman diot, halere eta bene-benetan esaten dizut oso inpresio ona eman didala. Izkribu, liburu eta kaseta asko aipatzen duzu, eta zorionak emateko idazten dizut: ba du beharra gure herriak gauzak hortara aztartzeko! Zorionak, beraz. Atsegiñez irakurriko dut, eta nere iritzia emango. Unamuno'ren saiakera hori, uste duzunez, behin baiño gehiagotan

irakurria dut; batez ere gaztetan ni oso unamunozale nintzan-eta. Zure liburu hunen zabalkundea egingo dut. Ale bat bidali ahal diezu Arantzazu'ko frailleei? Eskertuko lizueke (Xalbatore Mitxelena'ri buruzko liburu bat argitaratzekotan ari diralako). Izen bat nahi baduzu, hemen duzu: Joseba Intxausti, edo Joxe Mari Olabarria. Nere lagunak dira, eta zure liburuaren berri ba dute, neuk eman nien eta. (Tamala da euskeraz ez izatea zurea; baiña erderaz egitea beharrezkoa zan, ulertzen dut).

Oker ez banago gure arteko azkeneko gutuna, zure aldetik bederen, hazillaren 24-ekoa izan da.

Tarte hortan, dakikezun bezela, gertaera batzuk izan dira gure artean. Euskaldun Alkartasun hori dala-ta saltsa haundia sortu da barruan («Branka»ren 3-4 alean ikusia dukezu); eta gure etsaiak gero eta nabarmenago ari dira agertzen. E.T.A.n sartuta zegoen sasi-euskaldun mordo bat kalera bota dugu joan dan Abenduan (nere ustez España'ko P.C. dalakoa atzetik zegoen); eta batzuk harriturik gelditu omen dira: nunbait erdi edo osoki komunista diran horien alde aterako giñala uste zuten nunbait. Eguberritan Lapurdi'n izan nintzanean, horrelako esanak heldu zitzaizkidan. Oraindik ere hortan daude. Ni ez naiz iñundik ere komunista, urrunago nago pentsakera hortatik beste millatatik baiño. Alperrik. Gaur parregura eman dit Errekart senadorearen artikulua baten hasierak, «Herria»n: «Politika gizon izaitea onhartu dutanaz geroz, onhartu dut ukhaldi eta ostiko zombaiten ukaitea». Egiaren haundia.

Euskaldun Alkartasun edo «Frente Nac» horren kontra, hitz batez, jende asko dago. Ba dakit.

Oker zaude, halere, pausuka joan behar dugula siñisten ez dudala uste baduzu. Nere erakundearen kutsua ez da hau izan, hitzetan batez ere. Baiña egiñek agintzen dute. Eta egin ezin ditezkeanak azkenean ahaztu egiten dira. Hauxe uste dut nik geroari buruz entzun diran gauza eta asmo askotaz.

Horietako bat ote da gure «Frente Nacional» edo Euskal Abertzale Alkartasun horrena? Ez dakit. Ez dut uste, alde batetik. Baiña arazoak sakonki aipatzea merezi du. Nere iritzia, beraz, xeheki emango dizut.

Zure gutun guzia, egia esateko, euskaldun estratejiari buruz. Zuk diozunez F.N.aren estratejia hori ez da xuxena, gauzak ez baitira horrela gertatuko. Sozialistek ez dute euskal arazoa sentitzen, eta abar.

Has nadin niketz nere, edo gure, okerrak aitortzen. Etarrok, hasieran batez ere, oso gogorak izan gera hitzetan (ez horrenbesterañño ekintzan); eta «Brankan»n bertan berriz ere aipatu da «Estrategia guerrillera» dalakoa, eta abar. Ba dakit, beraz, kanpotik ikusirik, gu terroristatzat gaituztela; eta zeuk beharbada ere bai. Iritzi hau, ordea, ez da egokia; eta denborak erakutsiko du.

Bretoin abertzaleek (eta gureek, Gallastegi'ren inguruan) Irlandako jarraipidea izan zuten 1930 aldean. Euzkadi'ko abertzaleok Israel'go, Arjelia'ko eta plegu hortako jarraipideak izan ditugu begien

aurrean 1950 aldean. E.T.A.ren jokabidearen kakoa hortan da, nere ustez. Franco'ren jokoak ere hortara eramaten zuen.

Baiña bi gertaera funtsezko dira gaur:

1) Gure gogortasuna ez da obratu, hitzetan gelditu da. Orain dala hamalau urte sortu genuen ETA Bilbo'n. Denak ez badira hortan, batzuk behintzat gogoeta franko egiten ari gera.

2) Espaiña'ko erresuma aldatzen ari da. Gutxi oraindik; baiña ni 1960-ean handik joan nintzanetik hunera egoera dexente aldatu dala erreparatzen dut.

Herri txikia gerala ere gauza nabarmena da.

Hitz batez, ditekean bide bat hartu behar dugu nere ustez; eta ez gogoko litzaigukean bat.

Iritzi huntan, beraz, ez nauzu zugandik oso urrun.

Uste dut, halere, zu beltzegia zerala. Alegia, ez duzu gure ahalmenean siñisten, gauzak ezertan alda ditezkeala ez duzu siñisten. Behintzat hau dirudi. Hortan ni, oraingoz, baikorrago naiz: zerbait alda ditekeala uste dut. E.T.A.k berak, bere okerrak eta guzti, Euskal Herri'ko egoera pittin bat aldatu duela iruditzen zait.

Zergatik kontatu zuen Agirre'k eta Alderdia'k P.S.O.E.rekin 1936-ean? ABERTZALE SOZIALISTARIK EZ ZEGOELAKO.

Nere galdera hau da: zergatik 1967-an egoera hori ezin ditekean alda? Zailla dala: bai. Eziña? Ez dut uste. Abertzale sozialista alderdi bat behar da (eta komunista ere bai, mundu guzian bezela). Hau sortuko balitz ez dut uste Alderdia'k nahiago lukeanik PSOE eta PC españolekin hartuemanetan jarri, abertzaleekin baiño. Horrelakorik ezin siñets.

Kakoa non da, beraz? EZ DAGOELA GAUR ERE EZKER ABERTZALE INDARTSU BAT. E.T.A. horren bihia da; ez da oraindik, zuk ongi diozun bezela, Alderdia'ren pareko indar bat.

Ni huntara noa, beraz. Ni abertzalea naiz, eta sozialista naiz. Zer proposatzen didazute? P.S.O.E.'n sartzea? Ez dut egingo!! Ni bezelako asko dago gaur Euskal Herria'n: abertzale eta ezkertar. Beharrik! Nondik nora hetsiko digu ABERTZALEEN ESTRATEJIAK mogimendu ezkertar eta abertzale baten indartzea?

Alderdia'ren jokabidea ORAINGOZ ulertzen dut: PSOE inportanteago zaio gu baiño. Baiña: 1) ez da guztiz ondo ulertzen taktikarengatik urrunegi ibiltzea helburutik, españazaleak lagunduz. Beste herriek ez dute horrela jokatu. 2) ez dugu ulertzen nola, azpitik bederen, ez gaituzten laguntzen. Ezkertar abertzale mogimendu bat komeni zaio ala ez Euzkadi'ri? Nork esan dezake, abertzale gisa, hobe dala PSOE'ko joera ETA'koa baiño? Zein abertzalek esan dezake nahiago duela Prieto guretako edonor baiño? Ez dut uste, Martin, Alderdia'ren jokabidea arras zuzena danik. Funtsean ez dakit ez ote dagoen ere herra edo gorroto pittin bat.

Nik ez dut sekulan esan (nik neuk bederen) Baiona'ko ituna eta horrelakoak alde batera utzi behar diranik. Baiña ez dut SINISTEN

ezertara eramango dutenik. Alde batera utzi gabe, beste zerbait ERE pentsatu beharko litzakeala uste dut. Abertzale naizen aldetik, ezkertarren aldea bete behar dugula iruditzen zait. Eta ez zait iruditzen abertzaleetan iñork horren kontra joka dezakeanik.

Uste dut, hitz batez, 1936-eko eta 1945-eko itunak hautsi gabe, beste estrategia bat pentsatu beharko litzakeala, badazpada ere. Gerorako estrategia hortan gu gaude lehenengo mailan, eta E.L.A.ko gazteak. Haei ez ikusia egitea (edo kontra egitea!) zentzugabekeria da. Zeruko Argia irakurtzea daukazu: nere bildurra ez da gaur gaztedia Alderdia'rekin joango ote dan: bistan da ezetz. Nere bildur bakarra marxismo leninismo abertzale bat da. Baiña egiazki, ni komunista ez izanik ere, nahiago dut Krutwig Dolores Ibarruri baiño.

Erantzun bat eskertuko nizuke.

Besarkada bat, eta goraintzi.

Txillardegik Martin Ugalderei
Waterloon, 1967ko apirilaren 2an

Agur adiskide eta lankide:

Oraintxe bukatu dut zure liburua. Zorionak bihotzetik! Gaur bertan hasiko naiz zabalkundea egiten. «Jakin»ekoei idatziko diet, «Branka»n kritika bat azalduko dugu, eta «Zeruko Argia»n zerbait argitara dedin saiaturiko naiz. Liburu hori HAN, Euskal Herrian alegia, irakur arazi behar da. Zalantzarik gabe, nere ustez, aurrera joan gera euskaldunok hizkuntzari buruzko gure iritzian; baiña «euzkotar» asko dago oraindik gure artean, «euzkadiano» gehiegi, eta «norteño» sobera. Bilbo'n batez ere beterik daude bazterrak; eta zurea bezelako liburuak guztiz beharrezkoak dira. Zer egin duzu orain arte han zabaltzeko? Zer egin dezaket nik hortan laguntzeko? Esaidazu. Ale batzuk eskura banitzake, nere lagunei iristarazten saiaturiko nintzake.

Pentsa dezakezunez, ados naiz ni zurekin. Aipatzen dituzunen esanek bat baiño gehiago harrituta utziko dute (Victor Hugo'ren esakuntza horiek, esate baterako, ez nituen nik ezagutzen). Sapis, Lee Whorf, eta gaiñerakoak, oso inportanteak dira guretzako (neuk ere aipatuak ditut «Branka»n).

Gauza bat ez duzu aipatu, eta nere ustez aipatzea beharrezkoa zan: euskera ez duela euskal herri xeheak galdu, Euskal Herri'ko puntuzkoek eta haundikiek baizik. Pittin bat esan duzu, bai, Euskal Herri'ko puntuzkoen saldukeria da kakoa; eta Unamuno eta Baroja haundikien saldukeria illaran sartzen dira bete-beterik. Egia dala uste dut, eta klase-azterketa hau aipatu behar zala iruditzen zait; eta hau egiaren ohoretan. Eragozpen hau aurkituko diote batzuk, beharbada. Zure liburuak, halere, poztu egin nau. Zoritzarrez, zeuk diozun bezela, intelektualak gure etsaiak izan dira gaur arte; eta zure liburua irakurrita gaur egia ez dala pentsa ditekete. Ba zan garaia!

Baiña zure liburuak aurrerago eraman nau. Eta aurrerago eraman beharko ginduzke. Huntaz ere hitzegin nahi dizut gaur, argi eta garbi, eta adiskide eta lankide gisa.

Zeuk diozun bezelaxe, «Ya hoy, con los viajes, y los estudios en otras universidades que no son la española, con las comparaciones vivenciales con otros pueblos y otras lenguas, los vascos hemos ido adquiriendo un nuevo sentido crítico, una nueva capacidad de valorar lo nuestro». Hau egia da, eta nik neuk ere, sei urte huntan handik atera ondoren, ongi dakit. Andoain'dik mogitu ez baziña, zuk ez zenuen gaur izango orain duzun aukera. Huntaz dudarik ez dago.

Baiña bai zuk hor eta bai nik hemen, HEMENDIK AURRERA, gure lekutik kanpora gaude; eta Euskal Herri'ra ahalik eta laisterrenik itzultzen saiatu beharko genuke, nere ustez (gure ahalean dan neurrian, jakiña). Zuk, Martin, gaur, eta bihar areago, Euskal Herria'n duzu leku egokia, ez Caracas'en; eta nik Euskal Herria'n, eta ez Brussel'en.

Ba dakit, bai, ez zaudela hor nahi duzulako; eta neu ere hortan-txe nagoelako esaten dizut. Baiña guk, nere ustez, arnas-aldi hau kanpoan pasa ondoren, Euskal Herri'ra itzuli behar dugu; nunbait gure eginkizunak fruitu bat eman baldin badezake, han baita, Euzkadi'ri buruz, Aberrian, euskaldunekin burrukan, euskaldunen zerbitzutan. Nere kezka nagusia, gero eta nabarmenkiago, hauxe da: NOIZ ITZULIKO? NOLA EGIN ITZULTZEKO? Aita Xarriton nere adiskideak egia haundia zuen bere iritzia ematen zidanean. Hazparne'n behin eta berriz esan izan dit: Euskal Herria'n bizi, horra bidea. Eta frantsesez esan ohi zidan: «politique de présence». Orduan ez nuen nik uste hau horren egia zanik. Gaur bai. Martin adiskide: Euzkadi'ra itzuli behar dugu. Eta bestela... jai! Nola? Ez dago gure eskuetan, ba dakit. Baiña on da, nere ustez, itzuli-nahi bizi hori gaurdanik izatea guk. Jaungoikoa lagun, bestalde, beharbada aukera izango dugu hara joateko.

Angelu'n izan ziñanean (ahaztu zaidanik ez pentsa) Euskal Herria'n finkatzeko ahalegiñak egin zenituela ba dakit. Politikaren aldetik ere ba zenituzke, beharbada, estropozo batzuk. Zertan zera huntaz?

Dana dala, eta gure (edo neure) ahalmenaren goratasuna alde batera utzirik, eginkizun bat dugu guk, iruditzen zait, euskaldun abertzale eta intelektualak geran aldetik: abertzale intelektual joera bat sortzea, Unamuno'ren kasoa berriz gerta ez dakigun neurriak hartzea, eta, ahal balitz, gure ondoko norbait Unamuno'ren maillara iristaraztea... euskaldun modura. Dagoeneko, uste dut, huntaz mintzatua natzaizu; baiña zure liburua irakurrita, berriz esateko beharra nabaitzen dut. Gure buruarekiko barkapenik gabe, gure buruak hestu neurtuz, gure buruak gogorki heziaz eta kanpoko giroak berriturik, euskaldun intelektual mogimendu bat sortu behar dugu. Zu eginkizun huntan ikusten zaitut, Mitxelena, Santamaria, eta

beste batzuk beharbada ikusten ditudan bezela. Ba dugu Jorge Oteiza, eta ba dugu Txillida ere; eta ba dira gehiago, lehen baiño euskaldunago egia esateko. Baiña EUSKALDUN intelektualen sailla sortzeko dago gehien bat, eta guk geuk sortzen ez badugu, nork egingo? Nork egingo gaur gaurkoz behintzat?

Dagoenetik, beraz, eta urrun egonda ere, bide hortan barrena abiatu behar dugula iruditzen zait. Alkar ezagutuz eta ezagutaraziz, bate-tik; eta karraskan lanegiñez bestetik. Zu lanean ikusten zaitut, eta pozgarri zait. Euskeraz idaztea zaillago da gaur gaurkoz, ongi dakigu guk, erderaz baiño; eta arrakasta txikiagoa lortzeko azkenean, hau ere ongi dakigu. Euskeraz saiatu behar dugula iruditzen zait halere, erderaz hainbat gutxienez, eta ahal dalarik osoki euskal literaturan sartuz.

Zer egin dezakegu, zure ustez, gaurdanik beretik intelektual joera hori indartzeko, edo sortzeko nahiago baduzu? «Alderdi»n zeuk esan duzu berriki: «la cultura también hay que planearla». Ongi da. Ez ahal zaizu iruditzen alkar ezagutzetik hasi behar dugula? Alkar laguntzetik?

San Martin ezagutzen dut, eta baita Mitxelena eta Etxaide, esate baterako. Nik ba dakit zer giro izan duten, eta zer laguntza. Zaitegi ezagutzen dut, zuk bezela, eta gauza bera. Ez da diru-kontua bakarrik, diru-kontua oso larria izanik ere. Ez. Ez dago intelektual giro bat, intelektualek ez dute ez aipamenik eta ez errespeturik ere aber-tzaleen artean. Hau, noski, gure errua da hein batean; eta Euskal Herri'ko «krematistika»-gogo ustel horrena ere bai. Baiña guk, geure aldetik, hala izan ez dedin saiatu behar dugu.

Gaur gaurkoz zailla da, bai, ezer sendorik egitea. E.T.A.k ez du indarrik hartu; Euskal Idazkaritza pikutara joan zan gu bota ezke-roztik, «Euzko Gogoa» hil egin zan, «Egan» bakanka baizik ez da ateratzen, eta abar.

Eta gauza bat dugu oso kontra: «kanpoan» ezer egiten baldin bada, eta «barruan» ezagutzen ez bada, ia-ia alperrik lanegiten ari gerala esan diteke. Mugaren «zumatasuna» ikaragarria da.

Ez dakit, Martin adiskide, zer egin ditekean, zer egin dezakegun guk, gaur. Baiña gure postua hor dugula iruditzen zait, eta hau esan nahi nizun batipat.

Besarkada bat.

Txillardegik Martin Ugalderei
Waterloon, 1967ko apirilaren 21ean

Agur Martin adiskide:

Bi lerro besterik ez.

Azkenean E.T.A.tik ateratzea erabaki dugu... E.T.A. sortu genuenok: Zergatik? Ondoko agiri hortan garbi esaten dugu: E.T.A.n marxista-leninistak nagusitu dira. Bi joeratan jarraitzea eskatu genuen

guk, baiña gure proposamendua ez da onartu. Ba dakigu, nor diran buru gelditu diranak, eta ba dakigu nora doazen. Ez dute garbi airtortzen, jakiña; baiña aspaldidanik ezagutzen dugu alkar, eta komunisten kondaira batzuk uste duten baiño hobeto ezagutzen ditugu. Bolada batez batzuk zernahi pentsatuagatik ere, ez gaude gu gertu Euskal Herria, batasunaren aitzekian, marxismo-leninismo txinazale batetik abiatzeko. Hunengatik atera gera.

Alperrik egin dugu dana? Ez dugu uste. Zerbaitxo bederen bulztatu dugula iruditzen zait. Marxismo-leninismo abertzale bat agertzeara ere ez zaigu txarra iruditzen. Baiñan ez dugu «txinatar» joera iñolaz ere onartzen; eta iruditzen zaigu orain sekulan baiño beharrezkoago dala europatar sozialismo bat antolatzea. Zoritarrez urruti gaude; baiña gure pentsamentuko jende asko dagoela uste dugu benetan, eta gisa da, gure herrian industria asko eta langille asko baitago. Barneko jendeak du orain azkeneko hitza. E.T.A.-ko asko, ideiaz eta asmoz, gurekin daude; eta E.T.A.-ko ez diran asko ere bai. Geroak esango du nora doan dana.

Eta besterik ez, Martin. Besarkada bat eta goraintzi.

[J.M. Agirre Bilbao, J.L. Alvarez Enparantza, J.M. Benito del Valle eta Xabier Imazek ETAko Buruzagitzari 1967ko apirilaren 14an bidalitako «Azalpen» ezaguna eransten dio Txillardegik gutunari].

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1967ko ekainaren 13an

Lagun on ori, agur:

Gizona, barkatuko al didazu! Zureak jaso ditut gutxienez iru, eta garrantzi aundiko eskutitzak gañera. Lanak jota nabil, eta edozeineri bezela erantzun nai ezak, zure gaiak merezi duan aztia eman naiean, joan zaizkit egunak eta asteak. Eta orain ere nik nai nuken denborik ez daukat, baiña ez naiz emendik aterako zure au bukatu gabe.

Ondo egin dezula esan nai dizut; zure barrenak agintzen dizuna egin dezu, eta orrek gizona lasai uzten du. Ala ere, azkena artu dedan orritxo batean esaten dezutena ez det ondo ulertzen. España zaleak barruan zeuden nonbait, bai; aiek kanporatzen lagundu diezute zuek ETA'koei, eta ori egin eta gero urten zerate. Orduan, marxista-leninista diralako utzi dezute ETA? Lenengo eskutitzean Agirre Bilbao'ren izenik ez zetorren, eta azkenengoan bai; aldatu berria da au nunbait. Madariaga an geratu al da? Oraingo ETA'koen joera komunista gordiña al da, beraz?

Nik beti uste izan det zu komunista ez zerala. Zure kultura eta sensibildadeko mutilla ezin ba orren itxua izan; egitazko intelektualak ezin ditu bideak orren extu eta bearrezko jarri; zuk gizartea

geiegi sentitzen dezu eta maitatzen dezu komunista izateko; zuk askatasuna geiegi maite dezu kateak gizonei orrela erasteko; zuekin izan nituan artu-emanetan aixa ikusi nuan nik ori, eta gero askotan esan izan diet emengo lagunei. Eta orregaititxe defenditu zaituztet bein baiño geiagotan emengo Eusko-Etxean, eta, ez da esatekoa baiña, arrikada batzuk ere artu ditut orregaitik. Madariaga'tzaz beste asmoa daukat. Nai dezuna, edo al dezuna, esango bazenit. Onek zer bide artu duan jakin nai nuke. «Branka» nondik joango da orain? ETA'k komunismo bidea artuko al du, edo artu al du? Zuk zer asmo dituzu? Galdera asko ari naiz egiten. Al dituzunak edo nai dituzunak erantzun, gauzak garbi ikusi nai nituzke eta.

Bai noski, al degun laixterrena Euskal Erri'ra joan bear! Nik ori esaten nizun, gogoratzen bazera, alegia an egotearekin bakarrik geiago egiten zendutela beste edozer eginkizunekin baiño. Ni asi naiz bideak artzen. Il onen azkenean dijoaz nere emazte eta umeak Irun'era; an jarriko ditugu ikastolan bi zarrenak, eta txikitxoia ere laixter bai. Gero, urtearen azkenera, edo urrongo urtearen lenengoe-tan Endaia'ra joango naiz neroni, ez didate barrena sartzen uzten eta; alegiñak egin ditut, baiña oraindik ez dute gorrotorik galdu. Ala, gu Endaia'n bizi eta umeak egunero Irun'era bialdu nai ditut. Emen dauzkadanak uzten ditut, eta an ez dakit bizimodua nola irabaziko dedan; baiña ezin ditut nik umeak geiago erritik kanpora euki, ziara emengo egingo zaizkit eta. Ondo diozu, an dago gure lantokia; nun nai, eta nola nai, baiña barrenen.

Zer lan egin bear degun? Andiktxe ikusi nai det neronek. Urrutitik ezin dira gauza oiek antola. Gogoak asko; an neurtu bear. Ia laixter an alkar ikusten degun. Noiz izango dezu zuk ara joateko era? Intelektual euskaldunok ez degu giro aundirik izango; guk egin beariko degu. Gure aldizkari bat egin beariko lenbailen; barrengo norbait arkitu bear izena jartzeko, eta bera eta bere lagunak gurekin batera badatoz, alkarrekin egin, alkarrekin jaten eman eta al degun eran indartu. Baiña gauzak andik ikusi eta an ekin bear.

ETA utzi dezu, biotzak eta kontzientziak ala agindu dizulako. Gizon lana da ori. Aurrerako lanak egiteko irriki bizian zaude; ori ere gizon-lana da. Nola-bideak etorriko dira, ez estutu. Al dezunean idatzi akidazu; alkarri jakin araziko diogu, eta alkar ikusiko al degu gure errian. Gaurkoz ar zazu nere besarkada estu-estu bat.

Txillardegik Martin Ugalderei
Waterloon, 1967ko uztailaren 2an

Agur adiskide:

Ez dakizu nolako poza eman zidan zureak. Nolako poza, eta... nolako bekaizkeria! Hendaia'n etxea jarri, haurrak Irun'a bidaldu, anka bat bestaldean eta beste bat Iparraldean. Nola hobe? Zorionik

gartsuenak! Naiz ez jakin, hor asko galtzen duzula somatzen dut: Hendaia'n ez duzu hor irabazten duzunaren laurdena irabaziko. Baiñan ahal dalarik nola ez txalotuko horrelako erabaki fin bat?

Dagoeneko, beraz, hor ikusten zaitut, etxean bakarrik. Neu ere hola nago: emaztea eta haurrak Euskal Herri'ra bidali ditut orain dala astebete. Hiru zaharrenak Barria'ko «Udaleku»ra, eta txikia Donosti'ra. Gero, Udalekutik itzultzean, danak Donostia'n geldituko dira, eta Agorrillean berriz Waterloo'ra. Zoritxarrez!

Beraz ba dakit nik ere etxea hutsik aurkitzea zer dan. Ez da atsegiña. Egun hauetan ez dut girorik aurkitu ezta lanegiteko ere. Etxea arrotzu egin zait, eta kanpora joateko gogo sortu zait. Antzematen dut, hortaz, zure barne-giroa. Baiña zure etorkizunak ongi goza dezake horrelako tarte huts hori, alajaiñetan! Hartuko nuke!

Ez pentsa hau arinki esaten dizudanik. Datorren urtean (1967-tik 1968-arte ikastaroaren ondoan, beraz) nere haur zaharrenek 9-na urte izango dituzte, eta neskek 8. Emazteak eta biok hau erabakita daukagu: haurrak Hegoaldera joango dira ikastera. Ez dugu gure burua gezurtaratu nahi: 1) Hemen segi ezker, gure haurrak belgikarrrak aterako dira, nahiz etxean euskeraz egin eta nahi dan guzia. Pertsonaren nortasuna giroak ematen du, eta ez familiak. Ni «Alvarez» naiz, eta etxean neu izan naiz lehenengo abertzalea. Haurtzaroko esperientziek, oroitzapenek, mendiek eta zelaiek, horiek guziek egiten dute gizonaren sentikortasuna. Nerea, zurea bezala, hill arte markatu du Euskal Herria'k: Oñati'ko ixiltasunak (1934), Donostia'ko kresalak, Igantzi'ko, Arantzazu'ko, Igaratza'ko, Urkiola'ko eta nun-nahiko, egonaldiek, herronka, zauri bat utzi didate gaztetan. Geroko erresistentzi-burrukak (1947-an hasia) gaiñerakoa egin du. Ni huntaz guziaz ongi jabetua nago. Ba dakit, alegia, horiek guziek elikatu dutela nere abertzaletasuna; eta Belgika'n izan banintz, gaur ez nintzala izango ez euskaldun eta ez abertzale. Haurtzaroko bizikaiak eta oroitzapenak gure seme-alabek hemen badituzte, gure seme-alaba horiek atzerritar izango dira geure etxean. 2) Nere haurrek ez dakite gaztelera, deusik ere. Guk, noski, gure haurrak Euskal Herria'n bizitzea nahi dugu. Zoritxarrez euskera hutsaren bidez ez dute bizitzerik izango; eta frantsesez baldin badakite, Fraitzi'ra joan beharko dute, Iparraldean dana gero eta okerrago doan ezker. Hitz batez, batxilleratoa Hegoaldean egiten ez badute, kitto! Berriz ere nabarmen agertzen zaigu, hemen haurrak ezin ditezkeala segi.

Zer egin beraz? Horregatik esaten nizun ez dizudala hura guzia arinki esan. Guretzako hau problema larria da, guztiz larria. Dana dala, gauza bat erabakita dago: 1968-ko Urrillan hiru zaharrenak Donosti'ra joango dira, Jainkoa lagun. Emazteak ere hara joan beharko du, nere ustez; eta txikiak ere bai, beraz. Eta nik zer? Haurrak aita gabe ere hazitzea ez da ona.

Zure berriak, beraz, bai nere emazteari eta bai neuri, poza eta bekaizkeria eman dizkigu batera.

Uste dut, halere, xuxen ikusi duzula eta jokatu: alperrik da geure burua gezurtaratzea. Berriki ikusi dut Pruden Arozena'ren alaba: neskatilla hori, ez da dudarik, venezuelatarra da; eta besterik ez. Ameriketako «Bigarren Euzkadi» IPUIN BAT da nere ustez. Euskal Herria bat bakarra da, eta Ahuñemendi'ko hegaletan dago.

Zure galderak erantzutera noa orain.

- «Marxista-leninista diralako utzi dezute ETA?». Bai: marxista-leninista diralako, hain zuzen. Hasieran (1965-ean, alegia, istilluen hasieran adierazi nahi dut) komunista eta espānazale dan mordo bat (FLP'koak) nagusitu zan erakundeaz. Hauek botatzeko Benito eta neu biok hasi giñan gogorrek esaten. Nere lehenengo txosten ofiziala 1965-eko Azaroen bidali nuen, eta 8 horrialde ditu. Txosten hortan bai marxismo-leninismoa eta bai espānatarkeria salatzen nien. Azkenean joan dan Abenduan bota ziran horiek; baña puntu BATENGATIK bakarrik: alegia, espānazaleak ziralako. Baiona'n egin genituen biltzarretan ez zan besterik lortu. Beren marxismoa ez zan kondenatu. Gehienez onartzen zan «sasi-marxismoa» zala. Eta gauzak ez dira aldatu: Zutik 45 eta 46 «onak» ikusten badituzu (ba dira orain bi Zutik eta bi ETA: abertzalea eta bestea...) marxismoa gidari dagoela ikusiko duzu.

ETA marxista-leninista dalako utzi dugu ETA. Guk ez dugu ez onartzen eta ez nahi marxismo-leninismoa. Ez gera komunistak. Eta komunismoaren KONDAIRA pittin bat ezagutzen dugulako (eta ez liburu sagaratuak soilik!!) esan dugu: «ez». Marxismoa azken zauria izan diteke gure herrian.

- «Lenengo eskutitzean Agirre Bilbao'ren izenik ez zetorren». Agirre Mexiko'tik etorri-berria da aurten. Hasieran ez zuen arazoa garbi ikusten, baiña gero gurekin bat jarri da. Agirre hau, Benito eta neu bezela, ETA'ren sortzailletakoa da.

- «Madariaga an geratu al da?». Bai. Madariaga «marxista-leninista» dala ez da dudakoa. Argelia'n eginda. Krutwig joera berekoa da, eta orain dala urtebete dago ETA'n, Madariaga'k sartua. Beste batzuk Paris'en joan dira m.l.ra. Komunistak, bestalde, gogoz ari dira lanean barruan, eta beste batzuk barruan bertan joan dira marxismora.

- «ETA'k komunismo bidea hartu al du?». Bai. Krutwig da gaur Aita Santua, bapatean. Ba dakizu marxismoa zer dan, eta dialektika. Marxistek ez dute behin ere pentsatzen duten guzia esaten: egia «metafisiko»ki esatea ez da marxista: dialektikaren aurrerapenen araber joan behar da. Gaur ETA'k, horrengatik, ez du marxismo-leninismoa aipatzen; baiña esaten eta egiten duen guzia marxismo-leninismoaren lehen pausuak dira. Ba dakizu, bestalde, Krutwig'i liburu bat argitaratu diotela Espāña'ko P.C. txinazalekoek: liburu hori zabaldua izan da Madrille'n eta piska bat ere Euskal Herria'n (nahiz ETA'k zabalketa hori gaur eten badu ere). Krutwig nik 1949 ezkerroztik ezagutzen dut; eta Brusela'n ia bi urte pasa ditugu alkarrekin. Ez pentsa, beraz, oraindik zer nahi duen ez dakidanik...

– «Branka nondik joango da?». Gu abertzaleak gera eta sozialistak gera. Branka abertzale eta sozialista izango da. Euzkadi'k, bestetan ere esan izan dizut, Alderdi Sozialista Abertzale bat behar du. Gu kanpoan gaudela baliatuz, komunistek okertu egin dute ETA. Baiña Euskal Herriak Alderdi Sozialista bat behar du: teologia gorri-rik gabe, «dictadura del proletariado»rik gabe, Mao gabe, eta gerri-llarik gabe. Euskal Herriak EUROPATAR sozialismo bat behar du, eta euskalduna. Hori laguntzea da Branka'ren asmo nagusia. Ahal danean Alderdi hori sor dedin bultzatzea. Hortan gaituzu, argi eta garbi. Bostgarren zenbakia asten huntan aterako da. Eta gero, bi hillean behin, 6 gna., eta abar. Zuri zer iruditzen zaizu? Bistan da: orain arteko nahastea (Krutwig'en artikulua dirala merio) bukatua da. Hemendik aurrera SOZIALISTA ABERTZALEAK izango dira artikulu guziak. «Branka» sortu zanean, eta oraintsu arte, ETA espainazalea FLP-koen eskuetan zegoen. Horren kontra danok bat egin genuen.

«Gure aldizkari bat egin bearko lenbaitlen». Zure esan hunek poztu egin nau. Ez dut izenik aipatuko, baiña berriki BI euskaldun intelektualek asmo hortaz hitzegin didate. Ba dakizu nere egoera zein dan, eta ba dakizu ezer proposatzen badizute, nere laguntza bederen osoki izango duzula.

Laister zu ikusteko itxaropenean, besarkada hestu bat.

Txillardegik Martin Ugalderei
Waterloon, 1967ko irailaren 19an

Agur Martin adiskide:

Ustez zu zaude zorretan, ez ni. Baiñan ez naiz hortan geldituko.

Aspaldidanik ez dut zure berririk izan. Zure azkenekoan Hendaiara'rako zure itzultzeaz mintzo zintzazkidan; eta nik hortaz erantzun nizun. Bekaizkeriaz betea nintzan, eta nago; baiñan ez dakit besterik. Horko delegadua hiltzean zeuk hitzegin zenuela ikusi dut: horri esker dakit ondo zaudela eta hor zaudela. Lanpeturik zaudela ez dut zalantzan jartzen.

Zertan dira zure asmoak eta zure egiñak? Zerbait idazten ari? Noizko hortik aldegingo? Zer berri dakizu?

Nere aldetik ez dago berri haundirik. Seigarren «Branka» laister aterako da. Nere laugarren liburuan jo-ta-ke ari naiz lanean, eta ne-
gvan argitaratu nahiko nuke (diru-eragozpenen bat gaintzen ez bada...
). Beste bat segidan hasiko dut. Alde hortatik ez naiz geldirik.

Politikaren aldetik, zer deritzazu hango egoeraz? Oso berri harri-
garriak iristen dira. «Moviment Socialista de Catalunya»ko buru eta
adiskide dan Josip Pallach'i, pasaporte eman diote, eta Barcelona'n
egon da udaran! Azkeneko «Indice»n, esate baterako, Mexico'n de-
serriturik bizi dan Sender'en artikulua bat argitaratu dute; eta «sozia-

lista» baten alkarrizketa bat (ikusi ahal duzu?), kastrista diran artikuluez gain. Gauzak han pittin bat aldatu diran dudan jartzerik ez dago. Ba dirudi batzutan geuretzako dirala traba guziak! Horixe esaten zidan hemengo Insausti'k joan dan astean. Nola ulertzen duzu zuk hau guzia?

Eta besterik ez gaurkoz. Ia nitzaz gogoratzen zeran aurki, eta berri onen bat bidaltzen.

Anartean, besarkada bat eta goraintzi.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1967ko irailaren 27an

Begiko zaitudan lagun ori, agur:

Bai, orain ere zorretan nabil ni! Maiz euki zaitut buruan, idazteko asmotan, baiña poto egin det, orain arte.

Nere asmoak aurrera dijoaz. Andre eta umeak Irun'en daude. Mutilla or euki det jota ke lanean batxileratoan sarrera eta lenengo urtea ikastola asi baiña lenago pasatzeko, eta, Jaungoikoari esker, bigarren urtean asia da La Salle'tarrekin. Bi materia geratu zaizkio urrungo urterako, baiña, tira, naikoa egin du gizarajoak. Nexka zarrena ere moja ikastola batean sartu da. Txikiena, berriz, iru urte eta erdirekin ikastolan jarri degu. Dana Irun'en bertan. Barrera sartzen uzten ez badidate, Endaia'tik joan-etorria egiteko asmoekin. Venezuelarrak diranez, umeak ezin dute egunero muga pasa; ori ere konpondu bearke degu, eta egingo degun asmoekin gabiltza. Ala ere, lenengo aukera ni zuzen-zuzenean barrura joatekoarekin gabiltza. Nere emaztea or dabil, Madrid eta Donosti eta Bilbo jotzen, zerbait lortu naiean. Orain arte danak ezezkoak izan dira. Gerrillero bat baiña peligrrosoagoa omen naiz, Aranburu, poliziaren buru egiten duan euskotar salduak esan zionez. Baiña nere andreak ez du etsi, eta or dabil. Zer urtengo dan, neronek ez dakit. Barrura uzten badidate, an nijoa. Andik atera bear baitu atera bear duanak. Lenengo aukera au kentzen badidate, ba Endaia'koa izango da.

Eta zure umeak eta emaztea? Etorri al zaizkizu berriz Waterloo'ra?

Oraindik Donostia'n bada, eta nere emazte eta umeak ezagutu nai baditu, ara zuzenbidea: Paseo Colón 67, 3º, letra D. Poztuko nintzake joango balitz. Alkarri zer esana izango dute.

Bakarrik neketsua da; zerorrek ikusiko zendun. Lenbailen erabaki nai nituzke nik gauzak. Baiña ez dute gure erriaren nagusitxoek ori pentsatzen. Ala ere, urte azkenerako joateko asmoa det, nora nai, oporretan besterik ez bada ere. Eta betiko joatekoa ilbeltza edo epailla aldean noski. Baiña, ikusten dezunez, dana zintzilik daukat. Jexkiko al gera noizpait lurrera.

Adi zazu, nik ez det bostgarren *Branka*'rik ikusi. Ez didate ekarri. Badakizu Sabin Sorozabal Euskadi'n dala, eta berak edo Kirru'k eka-

rrri oi zidaten alea. Ikusi nai nuke. Kirru ikusten dedan bezin laixter galdetuko diot. Zure laugarren liburua ere pozik ikusiko det! Au da gure egin-bearrik aundiena. Gañentzekoak ere etorriko dira, baiña ain berezia zaigun lan au bear-bearrezkoa degu, eta gutxik egin al dutena gañera.

Barruan gauzak estutzen ari dira berriz, baiña zerbait badator. Aurtengo udazken ontan gora-berak izango ote diran. Batetik langilleek burua jasoko ote duten, diru geiago eske; eta bestetik Franco berak ere aldakizun batzuk egingo ote ditun bere laguntzalleen artean. Baiña, nora goaz, edo nora eramateko asmotan dabilta? Barruan jendea ikaratzen asia omen da; gutarrak baiño geiago gure arerio izandakoak. Etorriaren bildur. Baiña egi-egitan gero. Beretakoia izan dan batek aitortua omen: udazken onetan gertatuko danak bildur ematen diola, eta emendik aurrera ez lukela an egon nai! Orain konturatzen dira gu nortzuk geran, eta gure itzala nai dute. Guk zintzo eta gogor jokutzen badegu, erri guzia (Naparroa aurrena) guregana etorriko da; gure seriotasuna bakarra izango da an laixter garanti bakarra. Ezker-ezkerrek ez dute etorririk izango gure errian. Sozialismoak bai, serioski badator. Eta etorriko dala ziur nago. Zuk joka bearko dezu karta ori sakon. Gure erria orrelako alderdi baten bear gorrian dago!

Gaurkoz utzi bear, urten egin bear det eta. Berriz idatziko dizut. Besarkada estu bat, urren arte.

Txillardegik Martin Ugalderei
Waterloon, 1967ko azaroaren 7an

Agur Martin adiskide:

Bizpairu gutun zor dizkidazu, nik uste. Ez dut itxaropena galdua halaz ere...

Ba dakit, bai; edo ba dakidala uste dut behintzat: alegia, hor ikusten zaitut lanpeturik, Atlantikoz bestalderako «jauzia» egiteko prestamenak egiten ari, eta abar. Ez dakizu nolako bekaizkeria, nolako inbiria, ematen didazun!

Aste huntantxe izan naiz ni Lapurdi'n, eta bestaldeko jendearekin mintzatzeko aukera izan dut. Dana azaltzea luzeegia litzake; baiñan nere inpresioa behintzat eman nahi dizut.

Alde batetik, nere ustez, euskal ikastolak (eta euskerari dagozkion beste puntu batzuk) gero eta hobe ditugu. Hau oso inportantea izanik, dudarik ez dago: gure arrakasta bat da, eta frutua hemendik urte batzutara hasiko da nabaitzen. Gipuzkoa'n, esaten didatenez, bost bat milla haur ditugu gaur euskal ikastoletan. Ez da iñolaz ere mespretxagarria!

Apaiz gazteen artean, abertzale gazteen artean (E.T.A.n esate baterako) euskerari sekulan eman ez zaion inportantzia ematen zaio;

eta hau ez teoriarik: jendeak ERABILLI egiten du, hitzegin egiten du, eta euskaldun berriak ugalduz doaz.

Hau guziaz ona da. Oso ona, oso garrantzitsua.

Baiña ba daude alderdi txar batzuk (eta Telesforo'k ere somatu dituela esaten dit bere azkenekoan). Huna hemen:

1) Marxismoak eragiñ haundia du gaur gazterian. Marxismoa «horizontala» dan ezkerro, eta jainkorik gabeko erlijioa, abertzaletasuna hoztu egiten da gazte askorengan.

2) Joera hunen aintzindaria ETA'tik botaiak izan ziran «felipistak» dira, José Ramón Recalde buru. Hauek dira gaur Gipuzkoa'n arriskurik larriena, nere ustez; eta Euskal Herri guzian hor nunbait. Zergatik hau? Itxuraz abertzaleak diralako, eta abertzale jator batzuk berekin dituztelako. Are gehiago: euskaltzale jator eta gartsu askok eta askok (ez batek, eta ez bik!) abertzaletasuna galdua dute. Hau batzuk ez dute ikusi nahi, baiña hala da.

Zein dira F.L.P. hauen iritzi nagusiak? Erderaz esango dizkitzut, ia-ia beren hitz berberak baliatuz:

a) No todos tenemos la misma concepción del pueblo vasco. El pueblo vasco son los trabajadores de Euzkadi. La lengua vasca no es un concepto previo: hay que abandonar esos chauvinismos. Hay que ir al internacionalismo obrero. El euskera es parte de la superestructura burguesa.

b) No existe una cultura vasca; lo que se llama «cultura vasca», es cultura burguesa. El pueblo vasco está dividido en clases, como cualquier otro. La lucha de clases es lo esencial; no tener en cuenta esa decisión del país es chauvinismo.

c) El frente nacional es un sueño chauvinista. La dinámica es la de las clases en lucha; lo nacional CAMUFLA esa lucha de fondo. Un socialista auténtico no puede reforzar el camuflaje. No puede apoyar en todo caso el llamado frente «nacional». La única actitud correcta es el FRENTE DE CLASE contra la burguesía.

Lehenengo aldiz horiek irakurtzean, betiko leloak dirala pentsa diteke. Baiña diferentzia hau da, Martin: hango gure gaztedia sozialista izanik (eta ni neu ere sozialista naiz) oso errex lerratzen da horrelako iritzietara. Eta ez herri-xehea, ez: gure intelektualak, gure euskaltzaleak berak (Rikardo Arregi, Aresti, I. Sarasola, J. Azurmendi, J. Intxausti, eta beste anitz).

Problema, beraz, OSO LARRIA iruditzen zait.

Hiru puntu horiek, hau dira funtsean:

a) Euskera alde batera uztea. Hots, gure herria EUSKALDUN herria da, ala ez da ezer berezirik eta nazioaririk.

b) Ez dago euskal HERRI bat (eta hau Lenin'ek esaten zuen, jakiña). Bi klase daude: bata ona, eta bestea gaistoa. Gure herria gaistoaren eskuetan dago. Gure kultura eta dana txarra da, klase horren frutua baita. Gure kondaira negargarria da, eta ahaztu beharrekoa, klase horren kondaira baita.

c) Herri guziek ABERTZALE-BATASUNA egin dute nun-nahi Aberria askatzeko (Mao'k berak hauxe egin zuen). Hauek ez dute hori nahi. Baiña ABERTZALE-BATASUNIK GABE ez dago Euskal Herria askatzerik. Klase-Batasun hori ESPAÑAREN BARNEAN egiten duten ezkerro (ongi ikusi da hau «Comisión Obrera» dalakoetan, nahiz itxuraz pausu txiki bat egin atzeruntz azkeneko egunetan), espāñolkeria indartzen dute, eta Euskal herria osotara kondentatzen dute.

Uste dut, beraz, F.L.P. horiek ARRISKU HAUNDIA DIRALA.

Zer egin diteke?

Ba dakit zer esango duzun: ezer gutxi.

Uste dut halere, Martin, gure eginkizun LARRIA dala, gaur eta beti, EGIAREN alde jokatzea; eta gure herriaren zerbitzutan saiatzea. Zerbait egin behar dala, eta dugula, iruditzen zait.

Azkenean (eta ez da gaurkoa hau!) alde batean ABERTZALEOK gaude; eta bestean ESPAÑOLAK (Hegoaldeko Euskal Herriaz mintzo naiz). Dirudienez Franko gaixorik egon da, eraso batek joa edo. Eta nere galdera hau da: ZER GERTATUKO DA? Zer egin dezakegu guk gure batasuna, abertzaleon batasuna, sendoa izan dedin?

Gobernua, Jaurlaritza alegia, hor dago. Ondo da. Baiña: 1) Beharbada ez du ezer egiteko aukerarik izango: esate baterako, beste Konstituzio bat datorrelako, edo erregea datorrelako. 2) erreboluzio bat gertatu, eta gauza berriak nahi diralako. Zer egin behar dugu kasu hortan? Ez ote litzake ona izango dagoenetik ABERTZALEON ARTEKO hartu-emanak hestutzea, Jaurlaritza bere hortan utzirik ere?

Bestetik, FLP horiek (eta P.C. dalakoak) «FRENTE DE CLASE» horren alde badaude, ez ote gera gu gauza izango ABERTZALE-BATASUNA sortzeko? Hitzegiten hasteko, behintzat!

Dagoen geldikeria BILDURGARRIA iruditzen zait. Han gaur bi indar berri (hiru, hobe) daude: ETA, FLP («ETA-Berri» berek diotenez), eta ELA-Berria. Uste duzu iñolaz ere politika ona danik horiei ez-ikusia egitea?

Alderantziz Izquierda Republicana Vasca'k ez du INOR han, eta Eusko Ekintzak berak ia iñor ez. Hau zentzugabekeria da.

Alderdiak berak, bestalde, orain dala 31 edo 32 urte hautatutako bideak eta pertsonak jarraitzen ditu, geldikeria nabarmenean. Ez ote duzu uste, BADA-EZPADA ERE (Franco halako batean hil egingo da!!!) oso egokia litzakeala BULTZATZEA ZEROK ERE, zeuen barruan?

Ni oso kezkatuta nago. Gauza asko aldatu dira alde guzietatik, eta itxura denez soluzioek ez dute aldatu behar. Hau esatea txorakeria dala pentsatzen da!

Ez naiz ni ezer HAUSTEAREN alde: ez dut uste nahi-ta-ez dagoen guzia gaitzetsi behar danik.

Baiña nere galdera hau da: *NOIZ HASI BEHAR DUGU HITZEGI - TEN?* Euskal herrian siñale onak ez dira falta, egia da; baiña problema larriak eta zaillak han ditugu, nabarmen.

Agur, Martin. Zure erantzuna izateko itxaropenean, besarkada bat Waterloo'tik, eta nahi duzun artio.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen 1967ko azaroaren 16an

Nere lagun on ori, agur:

Zurekin zorretan nago, bai. Zuk geiago idatzi dizkidazu nik zuri baiño. Ala ere azkenengoa artu ote dezu, gero. Bada illabete inguru idatzi nizula, betiko zuzenbidera, eta ez didazu aitatzten. Ez ote dezu artu?

Bai, lanpetua nabil, beti bezela. Eusko-Etxea'n iru edo lau egin bearretan nabilkite, eta gañontzekoak ere egin bear! Eta ongi diozu, arako asmotan emengo gauzak garbitzen ari naiz; al dedana beintzat. Atzo gabean deitu zidan nere emazteak Irun'dik: sartzen utzi naute. Oraingoan goitik joan da arria, eta norbait jo du. Ez dakit oraindik nola egingo dedan, baiña Gabonetarako joan nai nuke; illabeterako edo. Gero, epailla aldean, betiko.

Barrena joateko egokiera lortu dedan ezkerero, ara naiago det. Endaia bigarren aukera zan. Au besterik ez zidatela utziko uste nuan, baiña ikusten dezunez, gauzak nik uste baiño obeto atera zaizkit. Badakit lotua egongo naizela, beti beren begietan eukiko naute; ala ere, barrena ikusi nai det nik barrendik! Ikusiko degu zer egin genezaken. Nik al dedan neurrian jokatuko det. Zuk orretan esperientzi aundia izandu dezu eta zure asmoak jakin nai nituzke. Alkarri idazten jarraituko degu, noski. Nik eskutitzak bialduko dizkizut, eta zuk ere bialtzeko bideren bat arkituko dezu; zuzenean ez zaidazula idatzi, nik nere emazteari bialtzen dizkiodan guziak irikitzen dizkidate-eta. Nik emango dizut zuzenbidea, Lapurdi'n edo, eta eramango dizkidate.

Arregi, eta Aresti eta beste batzuk aitatzten dizkidazu. Nik Arregi besterik ez dut ezagutzen. Aresti'ren lan batzuk irakurri ditut, baiña besterik ez. Arregi ere talde orretakoa dala uste al dezu? Nere lagun baten semea da, eta berarekin ere bi aldiz itz egin nuan orain dala iru urte; ez zitzaidan orren ezkerria iruditu; sozialismoa dariola dago, bai, baiña ez orrenbesteraño. Gañera, euskera uzteko ez dago mutil au! Au da aurreneko aldia Felipista'tzaz entzuten dedala. Nik ez baititut ango gora-berak ezagutzen! Al dedana jakiten saiatuko naiz; eta joan aurretik zuk zerbait jazten banazu, eskertuko dizut.

Zer egin? Bai, galdera larria da. Nik aspaldian ori dabilkit buruan. Gauzak nola egin eta noraño joan jakiteko an bertan ikusi bear dira gauzak. Nik emendik egin izan nai ditudan gauzak ez dira urruti joan. Andik zerbait egin al badet egingo det. Badakit gauzak errezak ez dirala, baiña egiten dan baiño geiago egin genezakeala uste det. Nik ere orixe nai nuke, zuk nai dezuna: batasuna! Alkarre-

kin lan nagusia egin bear degu, gure erriari euskal-giroko bidea eman, beretasuna eman. Ortik aurrera nola joango geran, ori geuk aukeratu bear degu, eta iritzi askokoak geranez, bata-besteari amor eman eta alkarri laguntzeko bideak arkituko genituzkela uste det.

Bai, Jaurларitza'k badu bere esan-naia, eta berea beteko du; ala ere, ortik kanpora beste zerbait biziagoa eta gaurkotasunez jantzia bear dala iruditzen zait. Asmo oiek barrungoekin erabili nai nituzke, oztopoak ikusi, asmoak neurtu, eta gero *al dana* egin, baiña egin, eta begiak aurrean ditugula, *aurrera begira*. Aizu, ETA'n geratu ziran beste zuzendariak, nik zurekin ezagutu nituanak, nun dira eta zer ari dira egiten? Oiek ere Felipista'k al dira?

Nik ere, zuk bezela, garai au larria dala uste det. Aspaldi gaude onetan, aspaldi gaude larri-aldi onetan! Ari dira lanean EGI eta ETA, bere aldetik; baiña ez dakit perspektiba aundirik daukaten; ez det nik ikusten beintzat. Ori an ikusteko asmoetan noa. Alkarri jakin araziko diogu.

Baiña bitartean idatzi akidazu, eta angoa ikusi aurretik lagundu akidazu. Zure emazteari (or al daukazu?) eskumiñak, eta zuretzat besarkada estu bat.

Txillardegik Martin Ugalderi
Waterloo, 1967ko azaroaren 21ean

Agur Martin adiskide:

Zure 16-ekoa gaur hartu, eta gaurtxe doakizu nere erantzuna. Beharko! Haruntza ba zoaz eta...

Ikusita dago zure gutun bakoitzean sorpresa berri bat datorrela! Alajainkoa! Nolako inbiria senditzen dudan, zertarako esango? Aurreko nere eskutitzetan esan nizuna, birresan egin beharko nuke nere huntan. Ez dut egingo, beraz.

Hau izango da, beraz, nik uste, Caracas'era bidaliko dizudan azkeneko gutuna. Hori dala-ta, pittin bat luzatzea barkatuko didazu: eskatzen dizkidazun iritzi horiek argi eta garbi eman nahi dizkitzut; eta neure aldetikako beste batzuk ere bai. Alkar uler dezakegula iruditzen zait lehenengo egunetik beretik, eta nere pentsakera argi eta garbi, beraz, azalduko dizut. Berriz ere...

«Tierra Vasca»n (zalantza asko izan ondoren, esan didatenez) argitaratu dudan artikulua irakurri baldin baduzu, ba dakizu zer uste dudan. Artikuluan ezin esan dezaket ez gehiago eta ez gutxiago. Zerorrek diozun bezela «Jaurларitza'k ba du bere esan-naia, ta berea beteko du; ala ere, ortik kanpora beste zerbait biziagoa eta gaurkotasunez jantzia bear dala iruditzen zait». Ez nago iritzi hortatik urrun.

Nola, ordea? Jendea mikaztuta dago, «zaharrak» batez ere; eta gizatarrak da, normala da: gure aurrekoek jasan dituztenak jasan on-

doren, normala da, ulergarria da, jasan duten guzia kontutan har-
tzen dugula ikusi nahi izatea. Bestetik ere, egia esateko, ezin diteke
progradu, bi ta bi lau diran bezela, berek proposatzen duten bidea ez
dala amets bat baizik. Baiña, nere artikuluan esaten dudana bezela,
berek ere ezin dizaiguteke *proga*, era berean, beren bide hori ZIU-
RRA danik. España'n zer gertatuko dan ez dakigu; eta berek ere ez.
Normala da, beraz, «legetasun» hori aurrez aurretik eraso gabe,
OSATZEKO modu bat proposatzea. Zail izango da bidea aurkitzen.
Eta gazteak ez ditugu uxatu behar. Danak ez dira ETA-koak, eta ez
felipistak ere; baiña ba dago ELA-gaztea (aitortu ohi dan baiño in-
portanteago), eta ba dago gazteria osoa, gerra-denborakoa, setaz ar-
buiatzen duena. Gazzak ez dira errazak izango. Ziur nago nere arti-
kulua oso gaizki hartuko dutela gazte askok, eta zahartu eta burges-
tu eta ez dakit zer gehiago egin naizela esango dutela. Hau zerorrek
nabaituko duzu hara joatean.

Uste dut, halere, Alderdia gabe ez dagoela abertzale-batasunik, ez
dagoela «Frente Nacional» famatu hori. Alderdia da kakoa oraingo
egoeran. Eta, NOLA EDO HALA, *abertzale* joko batera behartu behar
dugu. Nola? Nere ustez iturrietara joanda batetik (Alderdiaren kon-
daira argitaratuz, Arana-Goiri bera, eta abar), eta P.S.O.E.-kin krisis
bat agerrarazita bestetik. Kakoa, beraz, nere ustez, ABERTZALETA-
SUNA azaltzea da batetik; eta, argi eta garbi esaten dizut, ABERTZA-
LE SOZIALISMO BAT SORTZEA. Ni huntan nago gaur, eta hortan
nengoen orain dala 10 urte. Abertzale geran aldetik, bai zuk eta bai
nik, politika hau egin behar dugula iruditzen zait. Ez dugu politika
natzionalik egingo, eta ez estatutismo hits hortatik aterako, gure ez-
kerra ESPAÑA'REN MENPEAN dagoen artean. Nik hau ikusten dut.

Aurrez aurretik Alderdia erasotzea eziña da, ez da politikoa. Irujo
eta Leizaola, esate baterako, España'ko errepublikazaletasunean ha-
zi dira, eta ez dira aldatuko. Pacto de Bayona, eta abar, ez dituzte
ukatuko. Bide bakarra, beraz, artikuluan proposatzen dudana irudi-
tzen zait: horren kontra ezer esan gabe, BESTE ZERBAIT SORTU; eta
zerbait hunek INTEGRATU dezala beste soluzioa. Orduan beharba-
da zerbait lortuko da.

Beste alde batetik, GAZTERIAK erakutsiko lieke 1931-ekoei guk
baiño hobeto hau. Eta huntarako alkar-izketa behartu behar da.
Hitz eragin behar zaie denei. Ez alkar kondenatzeko, ez: alkarren
berri lehenengo aldiz izateko! Ez dakit amets egitea ote dan. Ez ote
da garaia etorri Biltzarren bat egiteko? 1956-ean egin zana baiño
behar haundiagoa dagoela ez duzu ikusten?

Batzuk ez dute nahi, ba dakit. Eta instituzioak ez diran artean
personalki hitzegin beharko dugu. Baiña hortara joan beharko ge-
nuke. Alderdia'k bere Biltzar Nagusi bat egingo balu, eta Eusko
Ekintza'k berea, eta horiek eta besteok alkarrekin ASTEBETEZ MIN-
TZATUKO BAGINA, ez dut nik esango dana konponduko litzakeala,
ez; baiña soluziorako bidean abiatuko giñakeala bai.

Ez dut esan nahi zure eskuetan dagoela dana. Alderdi'ko batzuk begi txarrez begiratzen zaituzte (hau OPE'n nabaitu nuen, esate baterako). Baiña zurikeriarik egin nahi gabe, zeu zera Alderdia'ri odol berri bat eta berri-gogo bat sartu dizaiokean egokiena, nere ustez. Itxaropenez betea ikusten dut, beraz, harako zure joaira. Trebetasuna beharko duzu, eta ausardia ere bai. Baiña gazteria zure alde aurkituko duzu, eta hunek bizkortuko zaitu. Espero dut Santamaria'rekin hartu emanetan jarriko zerala; nahi baduzu neuk egingo dizut presentazio bat. Telesforo gizon interesantea duzu, nere ustez, eta gaurko berri ongi daki (Alderdi'ko «zaharretan» gutxitan gertatzen dana). Antsola'k lagunduko lizuke, nere ustea; eta Zelaia, Espartza, Oregi, bururatsen zaizkit. Emilio Agote gertu izango duzu nik uste aurrera jotzeko, eta Bujanda ere bai. Horra hor izen batzuk. Ez danak berdin nere gogokoak, baiñan ezagunak eta gogoz gazteak nik uste.

Lehenengo pausua, dana dala, zure aldetik, Alderdia bere nagitasunetik ateratzen laguntzea da, nere ustez. Halako batean zerbait egiteko aukera eta beharra presentatuko zaigu. Orduan berandu izango litzake: ORAIN prestatu behar da dana. Alderdia'k erantzukizun larria du; eta orain dala 20 urte, edo 10 gutxienez, konserbadurismo hutsean erori da. Ez dago, nere ustez, dudarik. Barkatu eziña litzake Karlista Alderdiaren moduetara lerratzea...

Gure aldetik zer egingo dugu? Kanpoan egonda oso gutxi. Dizion bezela zeu ere bigiratuta izango zera, zainduta, hasieran batez ere; baiña gaur ez da lehen bezela, eta legezko gauza asko dago han: ikastolak, Zeruko Argia, Euskaltzaindia, Euskerazaleak, «Escuela Social», eta abar. Mogitzeko aukera haundia izango duzu. Guk zer, ordea? Ezer gutxi. Ahal duguna, dudarik gabe. Bestaldean ere ez gaude umezurtz. Branka aurrera eramango dugu, eta idazten jarraituko dugu (gaitzizenez eta nola-nahi, nik orain egiten dudan bezela). Nere anaia Donostia'n mogitzen hasi da, eta gobernadoreak oso gaizki jarri dio gauza; aste hauetan Burgos'era eta Madrille'ra doa. Esan didanez 12 urte eskatzen dizkidate... «gutxienez»... Ez dakit zer egin. Haurrak ez ditut belgikar nahi; eta, beste batean esan nizun bezela, problema latza dugu nere emazteak eta biok. Hara joatea eziña dan ezkerro (ez banaiz fraille jatzten, eta han izkutuan bizi; eta zertatik?) ez dakit benetan zer egingo dudan. Lanari jo-ta-ke ekiten diot: nere nobela hau ia bukatua daukat (91 folio gaur), eta segidan Euzkadi'ko kondairaz hasi nahi dut beste bat (izenpurua eta gaia pentsaturik dauzkat: «Askatasun kimak»). Ez naiz, Jainkoa lagun, geldirik egongo, hori ez. Baiña, baiña, baiña... HAN EGON BEHARKO NUKE!

Dana dala, ni datorren Abenduaren 22-an HENDAIA'n egongo naiz, eta han geldituko Urtarrillaren 2-a arte. Arte hortan ikusi nahiko zinduzket, ikusi beharko genuke biok alkar, hobe. Telesforo'ren bidez jakingo zenuke nun nagoen. Eta danaz hitzegingo dugu, luzaz, behar dan bezela. Zuk esango didazu noiz eta nola.

Noan orain zure gutuna puntuz puntu erantzutera.

Barka nere nahaspilla. Iraillaren 27-koa hartu nuen; eta erantzuna zegoela pentsatu nuen, ez dakit zergatik. Zure emaztearen zuzenbidea apuntatu nuen. Branka dagoeneko Urresti'k eman dizu: «urruti bizi zerala», ta ahaztu omen zitzaion... Barka zaidazu, arren. Orain arte 5-gna. da atera dan azkena. Laister 6-gna. aterako da. Ezkerraren karta jokatu behar dudala esaten zenidan. Ni gertu nago, joeraz eta betebeharez: ni sozialista naiz betidanik. Nik karta hau jokatu behar dudan bezela, zuk karta hau POSIBLE IZAN DEDIN lagundu behar gaituzu, PSOE'koek merezi ez dituzten hobariak kondenatuz, eta zure Alderdia'n guganako konfiantza eta uste ona zabalduz.

Andima'rena jakin nuen. Atzerrian hil dan azkeneko euskaltzalea izango ahal da! Oso eroria aurkitzen nuen azkeneko gutunetan.

Alkarri idatziko diogula esaten duzu. Nik ez nuke besterik nahi, eta zure hitza jango ez duzula espero dut. Ba dakizu: joan aurretik jendea gutzaz oroitzen da, baiña hara ezkerro, kitto: ustel gaitezke!... Hau batzutan gertatua zait, ez pentsa. Atzerria garratza da!

Rikardo Arregi andoaindarra da, ba dakit (ni neu ere bai, 25%, Ignacia Larramendi nere amona Arrieta baserriko alaba baitzan). Rikardo felipismoan dago, eta bere pentsakera ez dut INUNDIK ERE onartzen, felipismoa onartzen ez dudan bezela. Marxista fanatiko bat egiña dago; eta gogorrago ez bada, izakeraz biguña dalako da. Iturrioz eta horien menpean dago osotara: hau ba dakit ziur. Ejenplo bat (artikuluez gain!!!): herri batera joan behar zuen hitzegitera, eta ezindurik... Alvarez Dorronsoro bidaldu zuen! Hots, Alvarez Dorronsoro, felipista *hutsa* da. Rikardo'renak ez du dudarik; baiña ba dakit zail dala siñisten.

Aresti Aresti da, noski; baiña, horrez gain, España'ko Partido Komunistaren jokoa ari da egiten. Eta ez da harritzekoa: Ibarrola, Otero, eta abar, bere lagun miñak ditu.

Eta pena da: bi hauek euskaltzaleak baitira, ez da dudarik; baiña Antonio Arrue euskaltzalea da, eta espero dut ez duzula bere defentsa egingo. Oso pozik emango dizut nere iritzia hango jendeaz.

Ez dakit ETA'ko nor ezagutu zenuen Miarritze'n. Benito del Valle nere egoeran dago gutxi gora behera. Julen Madariaga ETA'koa da (abertzaletasunean, beraz, baiña txina-zale). Ez dut uste felipistarik batere ezagutu zenuenik han. Felipista nagusiak (Recalde, Iturrioz, Del Río) ez ziran han; eta «txikiak» ere ez. Ez dut uste. Uribe, Eloseggi, Etxabe, Ozaeta, eta abar, ETA'n jarraitzen dira.

Emaztea eta haurrak hemen ditut, noski, orain dala hiru hillabete.

Nola bukatu behar dut gutun hau? Euskal Herrian alkar ikusi arte? Agian bai! Esaidazu noiz eta nun, eta esaidazu noiz arte.

Artean, beraz, besarkada haundi bat, etxekoei goraintzi, eta gora bihotza: Euskal Herri'ko garo usaiak bizkor zaitzala!

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1967ko abenduaren 30ean

Nere lagun on-ona, Urte-Berri on eta Zorionak:

Zorionak, bai, eta ez nolanaikoak, zure sari mereziarengatik! Ez dakit oraindik nolatan orrenbeste luzatu dedan kartatxo au; ez ala naiean, ez; beti urrungorako utzita. Nereak Ondarrabia'n dirala, maiz idatzi bear izaten diet, eta nere lantxoak ere aurrera damazkit; baiña aitzekirik ez dizut aurrean jarri nai, zuk orrenbeste sumatzen badakizu-eta; seguru nago.

Ikusi det Aresti'k irabazi duala España'k eskeñi duan suekera-lanentzako lenengo saria.

Badago eusko alorrean lana pranko; eta dudarik gabe zuek biak zerate punta-puntakoak. Sariak, beraz, ondo emanak izan dira; datozela datozen tokitik. Gauza guzietan badira bata-bestearen ondorongo lanak; eta aukeratu bear dira; eta egin bear dira. Ni ez naiz errezegi konformatzekoa, eta zaillegia ere ez; al-neurria ondo baidatorkigu, nere ustean, oraingo alde onetan. Ni ari naiz nere bidetik lanean. Ez naiz lan osoa euskeraz ari. Geroak esango du ondo egin dedan edo ez. Baiña naia ongillea deritzat, beintzat.

Urte eta erdi egin ditu nere sendiak an; eta umeak pozik; emaztea ere bai, bizkarreko erreuma orrek euri-otzekin joko ez balu; baiña bagoaz aurrera; ez da, ori bera, gutxi. Ni banoa, betiko asmoetan beintzat, epailla aldean; emendik ez da pasako. Ez da neretzat ura erreza izango; ixilik nai baño geiagotan egon bear ko det; gauzak nola egin ikastea ez da neretzat erreza izango; irabazia lortzea ere ez; ala ere, bakoitzak bere erriari zor dio bere izerdia, eta odola ere bai, eta ez bakoitzarena bakarrik, baita bere odolekoena ere; ala egiten baitira erriak, eta ez bestela. Orain artekoak konpontzen joan zaizkit; ez uste, gero, erreza izan danik; gerokoak ikusi bear ko; aldaneko neurria eman nai det; al-izate ori zenbat aiñakoa izango dan jakin ez. Gauzak ez dira gure errian gogortu baiño egin; baiña indartzen ari gerala uste det. Etorriak zenbat negar ekarriko duan, ori beste bat! Baiña ori da gurea, eta ez beste zerbait; ikusi nai duanak ikusi beza, eta nai ez duanak erantzun dezaiola bere kontzientziari. Badakit zu orretan zerala, eta badakit neke aundiak eraman dituzula, eta aundiak eraman bear ko dituzula; bai zuk, eta baita zure emazte bularsuak ere; eta baita zure seme-alabatxo maiteak ere; nekeak gañez-ka egiten baitu eta gure ondorengoei ere ainbeste tokatzen!

Barkatu aurrez ez dizudalako idatzi; badakizu ondo zure lanak zenbat sentitzen ditudan eta nola gora jota dauzkadan, on-onak baitira. Irakurtzeko irrikitan geratzen naiz, noski. Datorren urtea zure aberri-lan guzien onerako izan dedilla, eta zurekin batera zure emazte maitekorrenak ere bai, eta zure seme-alabatxo onerako eta pozerako, alaxe.

Txillardegik Martin Ugalderi
Waterloon, 1969ko urtarrilaren 19an

Agur Martin adiskide:

Abenduaren 30-ekoa jaso nuen. Milla esker. Zure gutunak poztu egin ninduen, horren luzea Amerika alde hortan zu egonagatik ere, sasoiean ikusi uste zaitut abertzale gisa; eta hau pozgarria da.

Anitz esker zure zorionengatik. Liburua atera bezin laister ale bat helaraziko dizut; eta zure egiazko iritzi bat jaso nahiko nuke, nahiz hau beharbada neretzako gogorra izan. Noiz aterako. Gaur arte alperrik galdu dut denbora, nik uste, Donostia'ko «Hegosa»k aterako zuelakoan. Nere anaiak (pintorea da) gorriak pasa ditu Eguberri-tan «Alvarez Enparantza» jarri ahal izateko! Ongi jaioa nago, beraz, nere liburu bat hor ager dedin...

Joan dan igandean oso egun pozgarria izan nuen Baiona'n: saria eman zidaten (Euskaltzaindia Baiona'n bildu baitzan), eta aspaldi huntan ez ikusitako lagun asko ikusi nuen: Aresti, Irigarai Aingeru, Santamaria, Haritxelhar, Goihenetxe, Lekuona lendakaria, San Martin, eta abar, eta abar.

Pozik etorri nintzen alde hortatik. Baiña kezkatu ere bai: Iruñe'ko gartzelakoa Izko omen da, eta bildur handia dago afusillatu-ko ez ote duten. Gauza han gogortzen ari da eta hau asko da, siñistu eziña da, baiña BURUA behar da; eta buru hau ez da lortuko de-non artean begiramena duen ABERTZALE-ALKARTE bat egin ez du-gun artean. Huntaz maiz eta gogoz mintzatuak gera hor Eguberri-tan eta geroko igande huntan. Ez dakit zer deritzazun; baiña hune-la segitzea eziña da. Herria aurrera doa, buruzagitarik gabe!

Epailla aldean barrura joatekotan zeran ezkeru, ez dakit oraindik ere askotan izango dudan zure berririk Venezuelak aldetik. Bolada luze batez zure aztarnarik gabe utzi nauzu; eta barruan zeundela us-te nuen. Hala esaten zidan Telesforok barkazio hauetan. Berriz ere horrelako etenunerik gertatuko ez zaigula siñistu nahiko nuke.

Esan beharrik ez dago; txalo jotzen dizut bihotz-bihotzez harako zure erabakiarengatik. Alperrik izango ez dala siñistuta nago. Zorionak! Zer asmo duzu? Jakin ditezkeanak bederen. Han, ba dago era-gin beharra, eta eraiki beharra. Alderdia'n, eta ez Alderdia'n baka-rrik.

Ez dut zalantzan jartzen asmo onez idazten duzula erdaraz zure idatziaren parte bat. Nik ez dut ontzat ematen, zer nahi duzu. Eman dezagun nik orain, euskerazko lau libururen ondoren, beste sei idazten ditudala flamenkeraz. Zer pentsatuko zenuke. Zuk ER-DERAZKO literatura aberasten duzu; alegia, GURE LITERATURA etsaia. Gure zapaltzaillen hizkuntza lantzen eta azkartzen duzu. Us-te duzu hori euskaldunentzako eredua danik? Gure eginbeharra EUSKERAZ idaztea da. Gure hizkuntza aski ahula da guk ezertan ere

indar ez dezagun. ZUK EUSKERA HUTSEZ IDATZI BEHAR DUZU, nere ustez.

Hain zuzen ere, Euskal Idazleen Alkartasun bat sortu nahi dugu: danok euskera osotuan idatzi, eta, hitz batez, gure Literaturaren aintzindaritzea hartzeko. Zer iruditzen zaizu? Gertu egongo zifiake Alkartasun hortan sartzeko? Nola ikusten duzu zuk gure idazle eginkizuna gaur? Erantzun bat eskertuko nizuke.

Besterik ez gaurkoz, Martin. Noiz alkar ikusiko: Ameriketatik ez zera Paris'tik bederen pasako? Pozik ikusiko zinduzket. Zeuk esan.

Besarkada bat eta horko adiskidei goraintzi.

Martin Ugaldek Txillardegiri
Caracasen, 1969ko otsailaren 11n

Txillardegitarrak, aberkide maiteak, agur:

Joandaneko illaren 19'koa artu nuan, pozik; ondo zaudete, naiz-eta sutan egon; atzerrian gaudenok badegu inpernu ori; gure errian aurrera dijoaz gauzak, eta etorriaren zuzmur gutxi oraindik; ala ere, badator zer bait.

Egun oietan egondu naiz andik etorri berri dan lagun batekin, eta berak zionez, erria alkartuta dago lanean eta baita kartzelan ere; egia da, oraindik ez degu egiazko alkartasun bat osatzeko indarririk izandu; danek dute erru, alkar ikusi-ezifia gure gaitz nagusienetakoa dalako. Nik an bertan ikusi nai ditut gauzak, eta zenbat egin neza-ken neurtu ere bai; alegifia egingo det, baiifia neurria ez da nik naitakoa izango, noski. Esaten didatenez, gure jendea gertu dago artu bear diran gauzak artzeko; garaia eltzen danean, noski. Bururik ez da oraindik ageri, nabarmenik beintzat, gauza oiek bere denbora eta bere giroa eskatzen dutelako. Zer asmo ditudan galdetzen didazu. Egia esateko, asmo-aurrerik ez; datorrenari eltzeko gogoa bai, eta datozen bezela alegifian eusteko ere bai; besterik ez. Barruko gauzak barrutik ikusi bear dirala derizkiot, eta barrengo bearren neurria an ikusi bearko.

Erderaz edo euskeraz idatzi bear dan arazo ori bezela; ori ere ez da bi itzetan utzi eta exerita geratzeko gaia; flamenkoarekin ezin dezu kastellanoa konparatu, gure errian ez baita flamenkoz egiten, eta gazteleraz, guk nai edo ez, egiten baita; aurrena *Branka*'n euskerara utsean asi zifiala uste det, eta gero erderazko lanak ikusi ditut; gaifera, zure irabaz-bidea beste bide batetik joan zaizu, baiifia nik idaz-lanetik jan det orain arte, eta erderaz idatzita bear, noski; eta ez det uste ezer galdu dedanik, irabazi baizik, izkuntzatik kanpora idaz-lanak dituan ainbat lan ikasi baititut, eta euskera-lanetan nunbait sartzekotan bainaiz. Ez dira-ba gauzak ain xinpleak, eta ezta ain zuzenak ere; egia askotan ziarka ibiltzen da. Nik uste det gure jo-mugara eltzeko bide asko ibili bear dirala, eta bide oiek erri osoak

eta ainbat pauso-neurritan ibili bearco dituala. Gauzak errexta, eta al bada bi itzetan esatea, on izaten da biotza pixtutzeko eta lanean jartzeko, baiña programak eta erri-lanak ez dira klise batean sartze-ko neurrikoak, askoz ere konplejoagoak baizik. Guk gure erriari erakutsiko badiogu, euskera-erderean erakutsi bearco diogu aurrena, batere dudarik gabe; eta euskera sartzen joango gera, noski, al degun neurri bizienean, noski; baiña beste izkuntzek ere lagunduko digute gurea erabiltzen, gurea erakusten, gurea geitzen. Nik periodismoa ingelesez ikasi nuan, eta badakit euskeraz egiteko gauza asko erakutsi dizkidala; erderaz egin ditudan lan batzuk eman didaten izena ere euskeraren aldeko asmoarekin egiña izan da, eta bere garaian zerbait esango du. Euskeraz idatzi bear det, noski, eta egingo det aurrera orain baiño maizago, baiña ez degu aztu bear erderaren bideak orain arte kalte aundiak ekarri dizkigun bezela bear diran neurrian ibilita gure erriaren eta euskeraren aldeko lanak egin lezazkela.

Badakit euskera osatuaren bideak ibiltzen asi dirala gure errian; bazan garaia!; orain ere izango ditugu gora-berak!; badakit Aresti'k ortografi berri bat sumatu duala; nora goaz orrela?; zuk aitatzen dezun elkarte ori erri osoko elkartea bada (alderdi batekoa ez bada, alegia) pozik sartuko nintzake, ori baita gure bide-zabala eta danok batera ibilli bear gendukena! Esango didazu nolako elkartea dan ori.

Ione'ri ere itz bat esan nai nioke-ba: zuek ere lan berdiña daukazute aurrean, eta ez dira errezak; guri kosta zaigu alkarrengandik urruti egoten bi urte oietan; baiña umeak ezin dira amagandik urruti egon!; Joxeluis Bordele'n dala, zure asmoa orain arte izan dezutena baiño ohea dala iruditzen zait, maiz ikusteko era izango deute-eta; gañera, au ez da askoz geiago luzatuko!

Besarkada estu bat.